

No 29
S.C.

142

ভোলাই শর্মা

10

Handwritten notes in Bengali script, including "ভোলাই শর্মা" and "ভোলাই শর্মা" repeated.

Phanindra Das.

Handwritten signature or name in Bengali script.

শ্রী বজ্রনিকান্ত ববদলৈ

শ্রী পূর্ণেন্দ্র নাথায়ন দাস

1st year I.A. Class

M.C. College

Barpeta

ভোলাই শর্মা

ৰচক

শ্রীৰজনীকান্ত বৰদলৈ

বিহাবাৰী, ডিব্ৰুগড়

১৮৫৭ শক

বেচ

সূচী

বিষয়	পিঠি
১। চেন্চৰ পিয়ল	১
২। আত্ম-বিনোদক থিয়েটাৰৰ দল	৭
৩। নগৰ সংকীৰ্ত্তন	২৩
৪। মই স্বাধীন নে?	৩৩
৫। ভাব-প্রবণতা	৩৯

Phanisho

ভোলাই শৰ্ম্মা

চেন্চৰ পিয়ল

ভোলাই শৰ্ম্মাৰ বিপত্তি

চেন্চৰ পিয়ল কৰা কামটো বৰ টান। মই ১৮৯১ চনত এবাৰ চেন্চৰ পিয়লৰ মহৰি নিযুক্ত হৈছিলোঁ। চুপাৰভাইজৰ ডাঙৰীয়াই মোক কেঞাইতৰ খাতাৰ নিচিনা দোখল বহি এখন দি বুজাই দিলে, বহিটোৰ পাতৰিলাকত মোৰ “ব্লকৰ” প্ৰত্যেক মানুহৰ নাম, ধাম, ধৰ্ম্ম, কৰ্ম্ম হেনো লিখিব লাগে। বহিটোৰ ঘৰ অৰ্থাৎ “হেডিং” দেখিয়েই মই বিচুৰ্ত্তি হলেঁ। “কলৈ যাওঁ গোপাল, কলৈ যাওঁ কুপাল” লগালোঁ। চুপাৰভাইজৰ ডাঙৰীয়াক মই চিয়াঁহি এদোৱাত আৰু কাপ এটাৰ কথা কলত মোক তেওঁ উত্তৰ দিলে ছৰকাৰৰ ঘৰপৰা দোৱাত কলম নিদিয়। তোমাক ছপা কৰা লাখৰ বাখৰ পৰণা দি গাঁৱত ভাল মানুহ পাতিছে। এই ভাল মানুহ হবলৈকে কতজনে ভেটী-লুটী, নোপা-গোজা দিয়ে; তুমি আকৌ কাকো একো নিদিয়াকৈয়ে নাম-জলা মানুহ হল। বজাৰ কামৰ বাবে চাইটা পয়ছা খৰচ কৰি দোৱাত কলম কাগজ কিনি লোৱা গৈ। মই কলোঁ—“ডাঙৰীয়া! মোৰ হাতত পয়ছা এটাকে নাই; কৰপৰানো দোৱাত, কলম কাগজ

কিনো?” মোৰ এই কথাত চুপাবভাইজৰ ডাঙ্গৰীয়াই কলে—“যদি তোমাৰ কিনি লবলৈ পয়ছা নাই তেন্তে বাইৰ চুঙা এটা কাটি লাওপাত আৰু চৰুৰ ছাইৰে চিৰ্গাহি কৰি লোৱাটো, আৰু খাগৰি এডোখৰ কাটি কলম এটা কৰাটো।” হৰি হৰি কপাল! চেন্চৰ কাম কৰা বাবে দৰমহা যে নায়েই তাৰ উপৰিও এতিয়া মই ভোলাই শৰ্ম্মাৰ কপালত চুৰা চৰুৰ ছাই ছুব লগাহে লিখন আছিল! কোনো বকমে ক ক ম ম চাইটো হৰফ লেখিবলৈ শিকিছিলোঁ, এতিয়া তাৰো ভিকা-চন ভাগিৰ খুজিল দেখোন! চেন্চৰ পিয়ল নকৰিলেও হেনো চুপাবভাইজৰে কিবা বোলে বিপট কৰিব। আৰু সেই বিপট কৰিলে হেনো বৰ ছাহাবে ধৰি নি ভোলাই শৰ্ম্মাক বৰ-বৰত স্তমাই থব। বিপদত হেনো মানুহৰ বুদ্ধি বাঢ়ে। মই মোৰ মূৰটো আৰু মোৰ টিকনি কোচা খেপিয়াই ভাল উপায় এটা পালোঁ। মই চুৰা চৰুৰ ছাইৰ সলনি বেৰৰ পূৰৈ শাকৰ গুটকে গুলি বাহৰ চুঙা এটাত ভৰাই খাগৰিৰ ভোটা কলম এটা কাটি লৈ কাষলতিৰ তলত বহিখন লৈ মোৰ গাঁৱলৈ, শ্ৰীবিষ্ণু! কিবা হেনো ‘ব্লকলৈ’ ওলালোঁ। দুখীয়াৰ দুখ, আপদীয়াৰ আপদ কতো কোনো কালেই নখণ্ডে। যলৈকে যাওঁ, ত’তে গাঁৱৰ লৰা-বুঢ়া, ডেকা গাভৰু, জীয়ৰী, বোৱাৰী এটাই বিলাকেই বেড়ি বেড়ি সোধে—“ছৰকাৰৰ ঘৰে নো এই পিয়লখন কেলেই কৰাইছে হেঁ।” মই যাকে যিহকে পালোঁ তাকে কৈ গা সাৰিছিলোঁ। লৰাবিলাকক কৈছিলোঁ—“যিবিলাক লৰাই ভালকৈ নপঢ়ে, বা গৰু নাচাবে, বা হাল কোৰ নাবায়, সিহঁতক মহাৰাণীৰ ঘৰে ধৰি নি টপিলাত বেত মাৰিব।” ডেকাবিলাকক কৈছিলোঁ—“কিজানি ডেকা কানীয়াবিলাকৰ ওপৰত ছৰকাৰৰ ঘৰে টেক্‌ছকে বহুৱাব।” বুঢ়াবিলাকক কৈছিলোঁ—“ছৰকাৰৰ ঘৰে চাব খুজিছে কালি নেখালে নো মানুহ কিমান

দিন জীয়ে।” ছোৱালীহঁতক কৈছিলোঁ—“যিবোৰ ছোৱালীয়ে, ভালকৈ বন-বাৰী নিশিকে, ধোদৰ পছলা হৈ বহি খাবলৈ বিচাবে, ভালকৈ বোৱা কটা বন্ধা-বঢ়া নকৰে, সেই বোৰক আমাৰ পূজ্যপাদ মহাৰাণীয়ে হেনো ধৰাই নিব।” ঘৰতে উঠি থকা, বিয়া নিদিয়া গাভৰুবিলাকক আৰু সিহঁতৰ মাক-বাপেকক কৈছিলোঁ—“যিবিলাক গাভৰুৱে শীঘ্ৰে বিয়া নোসোমায় সেইবিলাকক ছৰকাৰৰ ঘৰে ধৰি ধৰি নি চিপাহী বিলাকক বিয়া দিব।” মোৰ এই বিলাক কথাত কোনে কি উত্তৰ দিছিল, কোনে কি কৈছিল, মোৰ ভালকৈ মনত নাই। কিন্তু এটা শৰ্ম্মাৰ মহৎ উপকাৰ হলে হৈছিল, আৰু সেই উপকাৰত মই ভোলাই শৰ্ম্মাৰ এফেৰা লাভো হৈছিল। মই গাঁৱত, শ্ৰীবিষ্ণু! ব্লকত সোমাই মানুহ গণিবলৈ ধৰা দিনৰেপৰা ভালেমান গাভৰুৰ চিপাহীয়ে ধৰি নিয়া ভয়তে, বিয়া হবলৈ ধৰিলে আৰু মইও সেই প্ৰত্যেকখন বিয়ালৈকে নিমন্ত্ৰণ পাই পেট ভৰাই ভৰাই জলপান আৰু দক্ষিণা এগাল ভালকৈয়ে পাইছিলোঁ। আন বাগুণক তাকৰীয়া দক্ষিণা দিলেও মোক হলে এফেৰি বেছি বেছিকৈ দিছিল; আৰু ছোৱালীৰ মাকহঁতে মোক সিহঁতৰ ছোৱালী বিলাকক বহিত “বিবাহিতা” লেখিবলৈ তলে তলে খাটিছিল। মই এইদৰে নানান খেচালত সহিও অৱশেষত চেন্চৰ পিয়লৰ কাম আৰম্ভ কৰিলোঁ। ইঘৰ সিঘৰকৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। এই কাম-টোতো আপদীয়াক আপদে নেৰিলে। প্ৰথমতে মানুহটো আৰু মানুহ জনীয়ে প্ৰতি নাম লিখিব লগাত পৰিলোঁ। কেৰে আচল নাম নকয়। কোনোৱেবা সোৱঁৰণীৰ নামটোকেহে কয়। কোনোৱে উপ-লুঙা নাম এটাকে কয়। গিৰিয়েকৰ নামটো ঘৈনীয়েকে নকয়, ঘৈনীয়েকৰ নামটো গিৰিয়েকে কব নোখোজে: কিয়নো আমাৰ দেশত দস্তৰ আছে, গিৰিয়েকে ঘৈনীয়েকৰ, ঘৈনীয়েকে গিৰিয়েকৰ নাম

কাটিব নেপায়। কোনো বকমে দন্ খৰিয়াল কৰি আক তাক
সুধি-পুছি নামবিলাক লেখিলো তাৰ পাছত এবলৈ গলোঁ, তাত
এটা তিনিমহীয়া কেচুৱা লৰা আছিল। আনবিলাকৰ দৰে তাৰো
নাম-ধাম সকলোবিলাক লেখিলোঁ। যেতিয়া তাৰ ব্যৱসায় অৰ্থাৎ
সি কি কৰি খায় সুধিব লগাত পৰিলো, তেতিয়া তাৰ বাপেকে
কলে—“হেৰ বলিয়া! সিনো কি কৰি খায় তাকো নেজাননে?
তাকো আকৌ কব লাগেনে! সি মাকৰ পিয়াহ খায়।” মই
এতিয়া এই কেচুৱা লৰাটোৰ ব্যৱসায় লেখিব লগীয়া হোৱাত বিবুধিত
পৰিলোঁ। কিনো লেখিম! সি লৰা লান্ধহ, হাল কোৰ মাৰিবও
নোৱাৰে নিয়মাৱলীখনো ভালকৈ পঢ়ি চাই বুজি লবলৈকে, আমাৰ
বাপুৰ বিছা তথৈবচ। ভাবি-চিন্তি লেখি থলো—“মাকৰ পিয়াহ
খায়।” কোনোমতে এইবাৰ এই বিপদৰপৰা সাৰিলোঁ। আন
এবলৈ গলোঁ; তাত দেখোঁ যে এজনী আগেয়ে অমুক বাগিচাৰ
অমুক ছাহাবে বখা অসমীয়া মেম আছে। তাই ছাহাবে দি থৈ
যোৱা টকা সিকা ভাঙি মাটি-বৃত্তি চলাই খায়। তাইৰ নাম-ধাম
এই সোপা ঠিক-ঠাককৈ লেখিলোঁ; কিন্তু যেতিয়া তাইৰ জাতি আৰু
ধৰ্মৰ কথা সুধিলো তাই কলে তাইৰ জাতি চুতীয়া, ধৰ্ম হিন্দু।
সৰ্বনাশ! ছাহাবে বখা তিবোতা যদি হিন্দু হৈয়ে থাকিব লাগিল
তেন্তে আৰু এই সনাতন হিন্দু ধৰ্মৰ থাকিল কিটো? মই ভাবিচিন্তি
তাইৰ ধৰ্ম আৰু জাতিৰ ঘৰত তাই নজনাকৈ লেখি থলো—অমুক
বাগিচাৰ অমুক ছাহাবে বখা মেম, জাতিভ্ৰষ্ট খৃষ্টিয়ান।” ইয়াৰ পাছৰ
ঘৰতহে মোৰ আৰু বিলাই বিপত্তিৰ ঠাই নোহোৱা হল। সেই ঘৰত
এজনী বুঢ়ী মাকৰ লগত তিনিজনী দশ হৈ থকা অথচ আৰিষ্যে ছোৱালী
পালো। সিহঁতক এজনী এজনীকৈ এইবিলাক প্ৰশ্ন কৰিছিলো—

“(১) তোৰ নাম কি? (২) বাপেৰ নাম কি? (৩) মাৰৰ
নাম কি? (৪) তোৰ ধৰ্ম কি? (৫) জাতি কি? (৬) কত
উপজিছিলি? (৭) কি কৰি খায়? (৮) বিয়া হৈছে নে?
(৯) তোৰ হাঁহ কেইটা? (১০) পাব কেইটা? (১১) ছাগলী
কেইজনী? (১২) কেইজনী খীৱাৰ? (১৩) গৰু কেইটা?
(১৪) সেই গৰুৰ ভিতৰত গাই কেইজনী? (১৫) হালোৱা কেইটা?
(১৬) দমৰা কেইটা? (১৭) চেউৰী কেইজনী? (১৮) পোৱালী
কেইটা? (১৯) তই তাত বৰ নে? (২০) সৰু স্তাৰ কাপোৰ
বৰ পাৰ নে? (২১) ভালকৈ ফুল বাছিব জান নে? (২২) লেখা-
পঢ়া জান নে? (২৩) তোক টকা দিছিল নে? (২৪) তোৰ
আই ওলাইছিল নে? (২৫) তোৰ জৰ হৈছিল নে? (২৬) মূৰৰ
বিষ হৈছিল নে? (২৭) তই জন্মৰেপৰা কলা, বোবা, কণা বা
অন্ধলা নে? (২৮) তোৰ দাঁতৰ বিষ হৈছিল নে? (২৯) দাঁত
সৰিছে নে?”

সিহঁতে এই বিলাক প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কোনোবকমে বৈৰ্য্য ধৰি দিলে।
শেহত আছিল সিহঁতৰ বয়স কি সুধিবৰ পাল। সিহঁত তিনিউ
জনীয়ে—সিহঁতৰ বয়স লুকাই তাকৰ তাকৰ কৰি কলে। সিহঁতে
কোৱা মতে মোৰ বিধাস নহল। ইফালে চুপাৰভাইজৰ ডাঙৰীয়া-
দেৱে কৈ পঠিয়াইছে, সকলোবিলাক কথা শুদ্ধকৈ লেখিবলৈ? কি
কৰিম? ভাবিচিন্তি উপায় এটা পালোঁ। মোৰ সৰুৰেপৰা পথাৰত
চৰি থকা পৰৰ ঘোৰা ধৰি উঠা অভ্যাস আছিল। বয়স হোৱাত
মোৰ ঘোৰা কিনা-বেচা আৰু ঘোৰাত উঠা অভ্যাসটো আৰু বনো
হৈছিল। মোৰ মনত পৰিল, ঘোৰাৰ বয়স দাঁত চাই স্থিৰ কৰে।
তেন্তে মানুহৰো বয়সনো কেলেই দাঁত চাই স্থিৰ কৰিব নোৱাৰিম?

এই ভাবি মই সিহঁতক সিহঁতৰ বয়স বুজিবলৈ মুখ মেলি দাঁত কেইটা দেখুৱাবলৈ কলোঁ। কোৱা মাত্ৰকে সিহঁতৰ আগবেপৰা উঠি থকা খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। বুঢ়ীজনীয়ে ঘপহু কৰি কলে—“হেৰ আইতীহঁত ! এই অহৌ বলিয়াটোক ভালকৈ এৰি-কনি দিওঁ, সোতাটো লৈ আইহঁক।” সোতাৰ নাম শুনিয়েই “ভয়ত ভগবন্ত পলায়, কিললৈ বাহুদেৰ ডৰায়” কৰি কিবা বোলে ঈশ্বৰক চিন্তি ভিৰাই ধৰি লব মাৰিহে বক্ষা পৰিলোঁ। সেই দেখিহে কণ্ড ডাঙৰীয়া সকল ! চেন্চৰ মহৰি হোৱা কামটো বৰ টান।

ইতি

শ্ৰীভোলাই শৰ্মা

—*—

আত্ম-বিনোদক থিয়েটাৰৰ দল

যুবোপীয়ানসকলৰ দহজনে মিলি আমোদ প্ৰমোদ কৰিবলৈ হলে, তেওঁবিলাকে বৰ ভোজ খায়, বল-নাচ কৰে, লন্ টেনিছ, “পল” ইত্যাদি খেলে। আমাৰ বঙালী ভায়াসকলে পঠা মাৰি, মাটিত পাত পাৰি, পেট ওলমাই উগাৰি উগাৰি ভোজ খোৱাৰ লগতে নিশা এটা ‘সখৰ’ “থিয়েটাৰ” পাতে। স্কুল কলেজ এৰি সংসাৰত সোমোৱা অসমীয়া ডেকাসকলৰো দহজন লগ লাগিলে, থিয়েটাৰ পতাটোৱেই আজিকালিৰ আমোদ। দোড়া-দোড়ি কৰি “ক্ৰিকেট,” “ফুটবল,” “টেনিছ” ইত্যাদি খেলা লৰা-ধেমালি, তাক ডাঙৰীয়াসকলে কবাটো অমুগুত আৰু লাজৰ কথা। বঙালীৰ দৰে পেট ওলমাই যতে-ততে, আসনৰ অভাৱত তুলাপাতত বহি, কাহী-বাটিৰ অভাৱত কলপাতত ভাত খাবলৈ আমি অসমীয়া ইমান খকুৱা আৰু মান-মৰ্যাদা বিহীন নহওঁ। যতে-ততে, যাৰে-তাৰে হাতে খাই ফুৰি মেলেছ হবলৈকো ইচ্ছা নকৰোঁ। সেই দেখি আমি অসমীয়াই কেবল (নোখোৱা-নোবোৱাকৈ) থিয়েটাৰ পতাটোকে ভাল ভদ্ৰলোকৰ কাম যেন বিবেচনা কৰোঁ। এই বীতি অনুসৰি তাহানিখন আমিও এবাৰ এখন আত্ম-বিনোদক (amateur) থিয়েটাৰ পাতিছিলোঁ। কিন্তু কলে কি হব থিয়েটাৰ পাতি আমাৰ বিলাই বিপত্তিৰ সীমা নোহোৱা হৈছিল। থিয়েটাৰ পতা ধাউতি গোটেইটো মোৰ। মই অহৌ পুৰুষাৰ্থ কৰি ঘৰে-ঘৰে গৈ মাতি বুলি পোন্ধৰজন মান স্কুল-কলেজ এৰি সংসাৰত সোমোৱা বা

সোমাবলৈ ছুৱাৰ মুখত থিয় দিয়া লগৰীয়া ডেকা গোটাই এদিন গধূলি মোৰ ঘৰতে এখন চুৰুৰীয়া মেল পাতি প্ৰস্তাব কৰিলে।—“ভাই-ইঁত! এইবাৰ আমি পূজাত এখন ভাল থিয়েটাৰ কৰোঁহঁক দিয়া।” মোৰ কথাৰ উত্তৰত পোনেই হালিকান্ত বৰুৱাই কলে—“থিয়েটাৰ পাতিবলৈ আমাৰ প্ৰথমতে নাটনো ক’ত? মই—“কিয়, ‘সীতাহৰণ,’ ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ আছে নহয়। নাটৰ নাটনিত থিয়েটাৰ নহবনে? যদিওবা ধৰি লোৱা ভাল নাট নাই, কিয় আমি ছই তিনিজনে লগ লাগি ছই তিনি দিনৰ ভিতৰত ভাল নাট এখন লেখি উলিয়াব নোৱাৰিম? তোমালোকে কোৱাটো ‘সীতাহৰণ’ নে ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ কৰিবা?” ভাবিবাম বৰা—“ভাইইঁত! মোৰ মনেৰে হলে ‘সীতাহৰণ’ বা ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ এই দুখনৰ এখনো ভাল নহয়। সীতাহৰণ হৈছে বৰ Dall অৰ্থত তাত বিশেষ ৰং ধেমালি বা বীৰত্বৰ কথা নাই। ভ্ৰমৰঙ্গ হৈছে তেনেই ফুৰুবি আমাৰ অসমীয়া মানুহে তাৰ সোৱাদ বুজিব নোৱাৰে। মোৰ মনেৰে হলে এখান পৌৰাণিক নাট লেখিব লাগে, যত নওটা বস বিশেষকৈ বীৰ ৰসটো বেছিকৈ থাকে।” তেঁওৰ এই কথাত নীলকান্ত দত্তই কলে—“ভাইইঁত! ভাবিবাম বৰাৰ কথা মই নামানোঁ। ভ্ৰমৰঙ্গ বৰ ভাল নাট। চেক্‌চপিয়ৰৰ নিচিনা মহাকাব্য লেখনিৰপৰা ওলোৱা এই নাটনো কেনেকৈ বেয়া হ’ব? তোমালোকে যদি ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ নকৰা তেন্তে মই থিয়েটাৰ পাৰ্টতে নাথাকোঁ।” তেঁওৰ এই কথাত আমাৰ ডেকাসকল ছফালে ছভাগ হল। কোনোৱে কয় ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ কৰিব নালাগে, কোনোৱে কয় ‘ভ্ৰমৰঙ্গ’ নকৰিলে থিয়েটাৰকে নকৰোঁ।” হৰি হৰি কপাল! নো পাৰ্টোতেই দেখোন আমাৰ থিয়েটাৰ যায়! কি কৰিম, কি উপায় হ’ব! মই ভাৱি-চিন্তি লোকনাথ ফুকনক মোৰফলীয়া কৰি লৈ

কলো—“ভাইইঁত! এই এফেৰা কথাতে লাৰি নালাগে। আমি ছদিন ছখন থিয়েটাৰ কৰিম এদিন ভ্ৰমৰঙ্গ এদিন এখন পৌৰাণিক নাট।” আমাৰ এই কথাত ছলছল খন দপদপকৈ উঠা জুইত পানী ঢালিলে যেনেকৈ হুমায় সেই দৰে হুমাল। কিন্তু এতিয়া পৌৰাণিক নাটনো কেনেকৈ কৰিম এই বিষয়ে আঁকৌ ছলছল লাগিল। মই, লোকনাথ ফুকনক আৰু ভৈৰৱদাস এই তিনিউজনে মিলি নওটা বস থকা “কীচক বধ” আখ্যানটো তিনি দিনৰ ভিতৰত লেখি উলিয়াই দিবলৈ গাত লৈ ইওখন ছলছলৰ মূৰ মাৰিলোঁ। এনেতে নবকান্ত কটকীয়ে কৰপৰা কি মতলবত কব নোৱাৰোঁ, পেনেই মাত লগালে—“ভাইইঁত! মই নিজে অকলৈ নাট এখন লেখি আনিম। মোৰ খন তেওঁবিলাক তিনিওজনে মিলি লেখা নাটখনেৰে সৈতে বিজাব। যদি মোৰ খনহে ভাল হয় তেন্তে মোৰ খনকে কৰিব।” লগৰীয়া বিলাকে তেওঁৰ এই কথাত “বাক বাক” বুলি সেই দিনলৈ আমাৰ মেল ভাঙিলে।

ইয়াৰ চাৰি দিনৰ মূৰত পূৰ্বৰ কথা অনুসৰি শনিবাৰে চাৰি বজাৰেপৰা আকৌ মোৰ ঘৰত মেল বহিল। আমি তিনিউজনে এই তিনদিনৰ ভিতৰত নাটৰ অঙ্ক, গৰ্ভাঙ্কবিলাকত কি কি ভাব থাকিব, এইবিলাক মিলাই জুকিয়াই লৈ ৫ টা অঙ্ক আৰু ২০ টা গৰ্ভাঙ্কৰ কীচকবধ নাটখন লেখি আনিছিলোঁ। ছয় সাতোটা গীতো লগাই দিছিলোঁ। আমাৰ নাটখন আছিল অসমীয়া গদ্যত লিখা। নবকান্ত কটকীয়ে অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত এখনি কৰ্ণবধ নাট লিখি আনিছিল। সমজুৱাসকলৰ আগত ছইএখনি নাট পেলোৱা হল। ভাবিবাম বৰাৰ গাত নাট দুখনি বাছি দিবৰ ভাব পৰিল। তেওঁ আদ ঘণ্টামান হাতে লিখা নাট দুখন লুটিয়াই বগৰাই কলে—

“ভাইহঁত! মোৰ মনেৰে হলে কীচক বধ খনেই ভাল হৈছে, কাৰণ ই শুধু অসমীয়াত লিখা আৰু মূল মহাভাৰতৰপৰা আখ্যানটো লোৱা হৈছে। নাটত কোনো বঙলা কিতাপৰ ভাব, ভাৱা, চুৰ কৰি অনা হোৱা নাই। মাজে মাজে ভাৱা অলপ চালি জাৰি ললে এই খনেই ভাল হব।” তেওঁৰ এই কথাত আমাৰ নৰকান্ত কটকী দেৱ অগ্নিশৰ্মা হৈ উঠিল। তেওঁ কলে—“আমাৰ ভাবিবাম বৰা দেৱ নিজেই কিমান পণ্ডিত তাক সকলোৰে জনা আছে। তেওঁ নিজে কোনো দিন একলম অসমীয়া কতো লেখা নাই; এতিয়া তেওঁ ওলাল মোৰ নাটৰ দোষ-গুণ বিচাৰ কৰিবলৈ।” ভাবি বাম—“এবা ভাই নৰকান্ত! তুমি মহা পণ্ডিত। নহলেনো বঙালী কৰ্ণবধ নাটৰ ক্ৰিয়া এটা দুটা অত-তত লৰচৰ কৰি দি অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত নাট এখন লেখিব পাৰিলাহেতেন নে? নৰকান্ত—“কোনে কব পাৰে মই বঙলা নাটৰপৰা চুৰ কৰিছোঁ, কোনে দেখিছে? ভাবিবাম বৰাই বঙালী কৰ্ণবধ নাট দেখিছে বুলি শপত খাব পাৰেনে, মোৰ নাটখন যদি বঙালীৰ পৰাহে লোৱা হয় তেন্তে তেওঁবিলাক তিনিজনে লেখা নাটখনো জানো বঙালী কীচকবধ নাটৰপৰা চুৰ কৰি থৈ নহয়?” লোকনাথ ফুকন—“এবা ভাই নৰকান্ত! আমিতো চুৰ কৰিছোঁৰেই; নহলেনো অসমীয়া গদ্যত লেখোনে? এটা কথা! তাহানিখন হাতী এটাই গছৰ ডাল ভাঙি অলপ উৎপাত কৰিছিল। হাতীটোক এই উৎপাত কৰা দেখি মাউতে আতৰপৰা কলে—‘চা চা এই নিলাজ হাতীটোক। মই ইয়াক বান্ধি ছাতি থৈ আহিছিলোঁ; ই এতিয়া বান্ধ-ছাত চিঙি কেনে উৎপাত খন লগাইছে।’ হাতীয়ে উত্তৰ দিবলৈ নো পাওঁতেই হাতীৰ ওচৰত গাঁতত থকা বেঙ এটাই ওলাই মাত দিলে:—“হে ছঠেঙীয়া

নৰ! তুমি কেনেই এনেকৈ বকিছ? আমাৰ চাৰি-ঠেঙীয়া জন্তুৰ স্বভাৱে এই।’ এই-সাধুটো ভাই নৰ! তোমাৰ গাতেই মিলিল দেখোন। কলিকতাত গিৰীশ ঘোষেও অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত নাট লিখে, সেই দেখি তুমি আমাৰ গিৰীশ ঘোষ হলা।” ভাবি-বাম বৰাৰ কথাত তেও অলপ জহ-তহ আছিল, কিন্তু লোকনাথ ফুকনৰ সাধুটোৱে আৰু কথা কেইমানে জানিবা জুইত ঘিউহে ঢালিলে। আমাৰ নৰকান্ত কটকীদেৱে একেবাৰে থিয় হৈ হাত জোকাৰি জোকাৰি কলে:—“মই তইতৰ এনেখন ফুচুৰি মেল আৰু থিয়েটাৰত নাথাকোঁ। বাক, মই দেখিম মোৰ নাটখনেৰে মৈতে শুকোৱা থিয়েটাৰ এখন পাতিব পাৰোনে নোৱাৰোঁ।” এই বুলি কৈয়েই উঠি গুচি গল। আমাৰ ইবিলাকে তেওঁক “গিৰীশ ঘোষ,” “বিছাদিগগজ” ইত্যাদি উপাধিৰে বিভূষিত কৰি তেওঁ উঠি ঘোৱাৰ লগে লগে হাতচাপৰি বজাই দিলে।

তেওঁ ঘোৱাৰ পাছতে ঠিৰাং হল যে ৫ দিনৰ ভিতৰত কীচক বধ নাটখনৰ ভাৱবীয়াবিলাকৰ বচন আমি তিনিজন আৰু লগতে আন চাৰিজনে মিলি লেখি-জুখি উলিয়াব আৰু অহা শনিবাৰলৈ লোকনাথ ফুকনৰ ঘৰত বহি পাৰ্ট ভগাই দিয়া হব। আজি আমি এটায়ে মিলি কাৰ গাত কি বাব থাকিব সেইটো ঠিৰাং কৰিলোঁ। লোকনাথ ফুকনক কৰা হল ‘জেনেৰেল মেনেজাৰ।’ ভাবিবাম বৰাক ‘এচিষ্টেণ্ট মেনেজাৰ।’ হালিকান্ত বৰাক ড্ৰেছৰ, নীলকান্ত বৰাক ‘ট্ৰেজৰৰ,’ ভৈৰৱ দাসক ‘চেফ্ৰেটৰি,’ হলধৰক ‘প্ৰম্পটাৰ’ আৰু মোৰ গাত বাখিলোঁ ‘ষ্টেজ মেনেজাৰ’ আৰু ‘মচন মাষ্টাৰ।’ এই বিষয়বিলাকৰ কোনে কি কাম কৰিব এই বিষয়ে নকলেও চলে। “চিন,” “ড্ৰপ্‌চিন্,” “ষ্টেজ,” “উইণ্ড,” পোছাকনো কৰপৰা

হব এইটো আমি নো ভাবো। সকলোৰে নিজ নিজ মনতে বুজি থলো যে মই যেনেতেনে মতে 'ষ্টেজটো মেনেজ' কৰিম। হালিকান্তই যেনেতেনেকৈ খুজি-মাগি, কিনি-কুটি, ড্ৰেছ ঠিক কৰিব আৰু ভাৱবোয়াবিলাকক পিন্ধাব। জেনেবেল মেনেজাবে যতে যি লাগে যোগাব কৰি দিব। আমি গাইপতি আমাৰ পাৰ্টিৰ ভিতৰতে অৱস্থা অনুসৰি এটকাৰপৰা দহ টকালৈকে পঁচা পেলালো। ৰূপ ৭০ টকাৰ চহী হল।

পাৰ্ট লিখোতে সপ্তাহটি গল। আজি আকৌ শনিবাৰে লোকনাথ ফুকনৰ ঘৰত গোট খালো। এইবাৰ পাৰ্ট ভগাই দিবৰ পাল আহিল। এই পাৰ্ট ভগাই দিয়াতো বৰ গোলমাল লাগিছিল। "কীচ-বধ"ত ভীমৰ পাৰ্ট লবলৈ এটাইৰে খোৱা-কামোৰা, কিন্তু পৰোয়া, ছৱৰী, উপকীচক, বিৰাট বাণীৰ দাসী ইত্যাদিৰ পাৰ্ট লবলৈ কেৱে আগনাবাঢ়ে। মাইকী মানুহৰ পাৰ্ট লবলৈ সকলোৰে আপত্তি। এনেতে হবনাথ আৰু গুৰুচৰণ শৰ্মাই কলে:—"ভাইহঁত! আমাৰ বিবেচনাৰে হলে ভোলাইক ছৱৰী, উপকীচক আৰু বিৰাটৰ বাণীৰ দাসীৰ পাৰ্ট দিব লাগে।" তেওঁলোক দুজনৰ এই কথাত মোৰ বৰ খঙ উঠিল। কি! ময়েই এই থিয়েটাৰ পতাৰ মূল, মই "ষ্টেজ মেনেজাৰ" আৰু "মচন মাষ্টাৰ।" মোক "লগুৱা," "ছৱৰী," "বান্দী" ইত্যাদিৰ পাৰ্টহে মাচে! মই খোলা-খুলি কৰি কৈ পেলালো "ভাইহঁত! মোক ভীমৰ পাৰ্টটো নিদিলে মই থিয়েটাৰ নকৰোঁ। মোৰ মুখত দাড়িয়ে-গোফে জাতিদ্ধাৰ, মই এই সোপা খুৰাই, বেটী-বান্দীৰ ভাও লবলৈ সম্পূৰ্ণে নাৰাজ। তঁহতে চাচোন, মই সবাতকৈ গায়ে-গোটে ডাঙৰ দীঘল। মোৰ নাম-নাচতহে ভাবিবাম বৰাদেৱ। মোক ভীম, তেওঁক কীচক দিলেহে শুৱাব।" মোৰ

এই কথাত ভাবিবামে কলে—"ভাল কথা, মই ভীম হম, ভোলাই শৰ্মা কীচক হওক।" মই—"তোমাৰ এইটো ভুল। বাকু ছইকো ছইও জুখি চাওঁ আহ।" ছয়ো থিয় দিলো, ভাবিবাম বৰা মোতকৈ ঈষৎ ওখ হৈ হল। ভাবিবামে কলে—"এতিয়া। তোমাৰ কথা মতে মইহে ভীম হবৰ যোগ্য।" মই—"নহয় বৰাদেৱ! কথা এটা মন কৰক। কীচক দৰাচলতে ভীমতকৈও বলী আছিল; সৈৰিক্ৰীক চুলিত ধৰি আয়ুক্ষয় হোৱা বাবেহে ভীমৰ হাতত কীচক মৰিল। নহলে এটা ভীম নালাগে দহোটা ভীমেও হেনো কীচকক মাৰিব নোৱাৰিলেহেতেন। আৰু এটা কথা, মই জাতিত বামুণ। তুমি কলিতা। মোক কীচক পাতি তুমি ভীম হৈ মোক মাৰিলে তোমাৰ গাত ব্ৰহ্মবধ পাতক নালাগিবনে? মোৰ প্ৰথমবাৰ যুক্তিয়ে বলে নোৱাৰিলেও শেহৰবাৰ যুক্তিয়ে আটাইকে জয় পেলালে। কীচক বধত মই ভীম হৈ বুলো। ভাবিবাম বৰাদেৱ কীচক হল, আৰু নাট লিখোতা ভৈৰৱদাস ছেক্রেটাৰি হাঁহি থিকিন্দালিৰ কথা কোৱাত পৈণত দেখি তেওঁক "কমিক" বামুণৰ পাৰ্টটো দিলে। সেই দৰেই যোগ্যতা অনুসৰি আন আন বিলাককো পাৰ্ট দিয়া হল। তিকতাৰ পাৰ্টবিলাক, আমাৰ যি সকল লগৰীয়া অলপ দেখনিয়াৰ, বয়সত কম, মুখত দাড়ি-গোফ কম, সেই সকলক তেওঁলোকৰ মহা অনিচ্ছা সত্ত্বেও জোৰ-জবৰদস্তি কৰি জাপি দিয়া হল। ভ্ৰমবদ্বতো সেইদৰে দস্তালি মাৰি ময়ে আৰু লোকনাথ ফুকনে নিৰঞ্জনৰ পাৰ্ট ছটা ললোঁ। ভৈৰৱদাস আৰু ভাবিবামক কলিমন পতা হল; গীত গাব জনা আহোমৰ লৰা দুজনক মালতী আৰু তৰাৰ পাৰ্ট দিয়া হল। ইয়াৰ পাছত আহিল আখৰা বা Rehearsal দিয়াৰ পাল। পূজালৈ আছে আৰু ২০ দিন। লোকনাথ ফুকনৰ ঘৰতে আখৰা

দিবৰ ঠাই স্থিৰ কৰা হ'ল। প্ৰথম এটা নে দুটা আখবালৈ সকলো-বিলাক ভাৰবীয়া আহিছিল; কিন্তু তাৰ পিছৰপৰা আৰু সমজুৱাসকল অহাৰ সময় আৰু দিনৰ স্থিৰ নোহোৱাত পৰিল। এদিন যদি ভাবিৰামৰ স্মৃতি, সেইদিন মোৰ অস্মৃতি। যিদিন দ্ৰোপদী হোৱা জনৰ স্মৃতি সেই দিন হয়তো ভীম আৰু উভয়ৰে অস্মৃতি, আখবালৈ আহিব নোৱাৰে। কি হ'ব উপায় নাই। ভাবি চিন্তি ফুকনে সৈতে গোট-পিট খাই যি যি দিনা মোৰ ফুকনৰ আৰু ভৈৰৱদাসৰ স্মৃতি হয় সেই সেই দিনাই Rehearsal দিবলৈ সকলোবিলাক আহিব লাগে বুলি নটচ জাৰি কৰা হ'বলৈ ধৰিলে তথাপি আখৰা Regular আৰু Punctual নহ'ল। ২০ দিনৰ ভিতৰত মুঠেই ৪ টা নে ৫ টাহে আখৰা দিয়া হ'ল। অনেক সময়ত মই ঘৰৰ খুটা এটাকে কীচক সন্ধান কৰি, প্ৰস্পটবজনকে বা আন এজনকে মনৰ হেপাহত "প্ৰিয়ে দ্ৰোপদী" ! সন্ধান কৰি আখৰা দিলোঁ। আন আন বিলাকেও বোধ কৰে। সেইদৰে বেৰ ছালকে সন্ধান কৰি আখৰা দিলে। বগীৰ আগদিনালৈকে বগাদিবে সৈতে মিলাই গীত কেইটা গোৱা নহ'ল।

এই ২০ দিনৰ ভিতৰতে আমাৰ এটাইৰে প্ৰস্তাৱ অনুসৰি পূজাৰ তিনি দিনৰ উপৰি ভৈৰৱদাসে হেমকণ্ঠ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰলৈ গৈছিল। তেওঁৰ ঘৰত পূজা পাতে আৰু তেওঁৰ চৰা ঘৰটোত বছৰি ঢুলীয়াৰ ভাও আৰু ভালে-বেয়াই যাত্ৰা এপালা কৰায়। আমি ভৈৰৱদাসক এই কথা কৈ পাচিছিলোঁ। এইবাৰ আমি ডাঙৰীয়াৰ চৰাঘৰতে অষ্টমী আৰু নৱমীৰ দিন তেওঁ অনুগ্ৰহ কৰি ঠেজ, চিন্, ড্ৰপ্‌চিন্, পোছাক যোগাৰ কৰি দিলে থিয়েটাৰ পাতিম। তেওঁ মান্তি হয়নে নহয়।" ভৈৰৱদাসক পঠাই আমি লোকনাথ ফুকনৰ

ঘৰতে বাটচাই আছোঁ। ভৈৰৱদাস নাহে হে নাহে। কি হ'ব। গধূলি পৰত ভৈৰৱদাস আহি উপস্থিত। আমি আটায়ে বৰ হেপাহ মনেৰে তেওঁৰ মুখলৈ চাই আছোঁ। তেওঁৰ মুখত নিৰানন্দনৰ ভাব জানোচ। তেওঁ কি কয় ! তেওঁৰ কথাৰ ওপৰতে থিয়েটাৰ হ'ব বা নহ'ব। লাহেকৈ মই মাত লগালোঁ—“কি ভৈৰৱদাস ! হেমকণ্ঠ বৰুৱাক লগ পাইছিলানে ?” ভৈৰৱদাস—“পাইছিলোঁ।” মই—“তেওঁ থিয়েটাৰ কৰাবনে ?” ভৈৰৱদাস—“তেওঁ কৈছে যদি তোমালোকৰ বৰ ইচ্ছা হৈছে মোৰ এই চৰাঘৰতে কৰিব পাৰিবাক।” মই—“ঠেজ কেনেকৈ হ'ব ?” ভৈৰৱদাস—“আমি যেনেকৈ যি উপায়েৰে কৰোঁ।” মই—“চিন্ ড্ৰপ্‌চিন্ ?” ভৈৰৱদাস—“তেওঁৰ দিবলৈ নাই, আমিহে যেনেকৈ হওক যোগাৰ কৰি নিলেহে হ'ব পাৰিব।” মই—“পোছাক ?” ভৈৰৱদাস—“তাকো তেওঁ নিদিয়। আমিহে নিব লাগিব।” মই—“তেন্তেনো তেওঁ কি কৰিব ?” ভৈৰৱদাস—“আমি ঠেজ পাতি থিয়েটাৰ কৰিব পাৰোঁ। তেন্তে তেওঁ নিমন্ত্ৰিত ভদ্ৰলোকসকলক মাতি বুলি আদৰ কৰি বহুৱাই-মেলাই থিয়েটাৰ দেখুৱাব।” ভৈৰৱদাস এই বিলাক কথা শুনি মই কলো—“ভাইহঁত ! পিছে এতিয়া থিয়েটাৰ কেনেকৈ কৰিব ?” মুক্তানাথে কলে—“মোক ৰূপ ২০ টকা দিয়া মই এতিয়াই তিনথান মাৰ্কিন কাপোৰ, অলপ চক্ আৰু বং কিনি আনোঁ। মই দুদিনতে চিন্ আঁকিম।” লোকনাথ ফুকন আৰু মই কলো—“আমি দুয়ো ঘৰে ঘৰে আজি খাট বিচাৰি আনি চৰাঘৰত পতাম হলিকান্তই কলে—“মই আমাৰ অসমীয়া মানুহৰ ঘৰে ঘৰে ফুৰি বিহা—মেথলা, খনিয়া কাপোৰ, পাণ্ডৰি গোটাম। যাৰ যাৰ ভাল কলা কোট আছে ভাইহঁত ! আনিবি। মই সোণোৱালি পাট কিনি আনি চগাই লগাই দিম। দহোটা টকা মুঠতে মোক দে; মই

কেইটাব মান দাড়ি আৰু চুলি কিনি আনোঁগৈ আমাৰ এইবিলাক কথাত অটাইবে মহা উৎসাহ হৈ পৰিল। ভৈৰৱদাস ছেক্রেটৰিয়ে আৰু ভাৰিবাগ বৰা এঃ মেনেজাৰে এনেতে স্মিলে—“আমিনো কি কৰিমহঁক, আমাৰনো Duty কি?” লোকনাথ ফুকনে মাত দিলে—“বৰাই আমাৰ লগতে ফুৰক।” মহি ভৈৰৱদাসক কলো—“ভাই যি হয় এটা কৰ। যদি একোকে কৰিবলৈ নাপাৰ তেন্তে ঘাঁহ খাওঁগৈ।” কোৱা বাহুল্য আমি তিনিউ ঘৰে ঘৰে খাট খুজি ফুৰিছিলোঁ। হালিকাতুই ঘৰে ঘৰে বিহা মেখেলা গোটাই ফুৰিছিল। মুক্তানাথে কাপোৰ কিনি আনি দৰ্জীৰ হতুয়াই সিয়াই দুখন চিন, এখনত দুৱাৰ দুখান আঁকি, এখনত গছ এডাল আঁকি তৈয়াৰ কৰিলে। ড্রপ্‌চিন্থনত এটা নদী আৰু পৰ্ব্বতৰ দৃশ্য আঁকা হল ৪ খন উইং আঁকিলে। আমাক লৰি-ধাপৰি এইদৰে ফুৰা দেখি নগৰৰ ভাল ভদ্র, বুঢ়াভগীয়া দুই চাৰিজনমান ডাঙৰীয়াই নানা প্ৰকাৰ ইতিহাস কৰিছিল। কৈছিল—“এইলৰা কেইটাক কিহে পালে? ইহঁত বলিয়া হল নে কি?” আমাৰ হলে এই তিনিদিনে বদ নাই, ভাত খাবো আহৰি নাই। আমি এটায়ে থিয়েটাৰৰ যোগাৰ কৰাতে বলিয়া।

আজি থিয়েটাৰৰ দিন। ৰাতি পুৱাৰেপৰা আমাৰ গাত তত নাই। নগৰৰ ভাল মানুহ অমানুহ সকলোৱে আমাৰ কাণ্ড কাৰ-খানা দেখি আমাক বলিয়াত বাজে আন একো বিশেষণ দিবলৈ নেপাইছিল। দুই এজন বুঢ়াভগীয়া ডাঙৰীয়াই ইয়াকো কৈছিল—“এই বান্দৰ কেইটাই কি থিয়েটাৰ কৰিব।” ওৰে দিনটো ৩৪ জন মাত্ৰ বন-কৰা কুলি হাতত লৈ আমি লৰি-ধাপৰি হায়বাণ, তথাপি ঠেজৰ নিমিত্তে খাট ১০ খনৰ ৪ খন কোনো বকমেই গোট নাখালে।

গধূলি হলত কুলিহঁত পলুকা মাৰি মাৰি পলাল। আমি দুজন আৰু লগৰীয়া ৪ জনমান লৈ শেহত নিজে নিজে কুলিবদৰে খাটো কঢ়িয়ালোঁ। নিজে নিজে ওপৰত বাঁহ বান্ধি জৰী লগাই চিন দুখন আৰিলোঁ, উইং চাৰিখন আৰু ড্রপ্‌চিনো বান্ধিলোঁ। এই-বিলাক কৰোঁতেই ৰাতি ৮ মান বাজিল। ৯ বজাৰপৰা থিয়েটাৰ হবই লাগিব। অষ্টমী পূজাৰ দিন থিয়েটাৰ চোৱা মানুহ ঘৰে নধৰা হল। আমাৰ কিন্তু তেতিয়ালৈকে খোৱা-বোৱাও হোৱা নাই; কানি-কাপোৰ, সাজ-পাৰ ইত্যাদিও অনা হোৱা নাই। আমি থিয়েটাৰ কৰা কেইজন দুখে-ভাগৰে, ভোকে-লখোনে লেবেজান। থিয়েটাৰ কৰা দূৰত থাওক আমাৰ অৱস্থাৰ থিয়েটাৰ চাই কোনে! আমাৰ অনেকৰ খোৱা-বোৱাই নহল। ৯ বাজিল; অডিয়েঞ্চ হাত চাপৰি বজাব ধৰিলে। আমাৰো ইফালে খং উঠিল। ভাবিলোঁ আমি কিবা কাৰবাৰ চাকৰ নে তাতে অডিয়েঞ্চৰ হাত-চাপৰি বজোৱা শুনি তৎক্ষণাত থিয়েটাৰ কৰিম? ইফালে তিবোতাৰ পাৰ্ট লোৱা সকলৰ দাড়ি খুৰাবলৈ নাপিত নাই। দুটা নাপিতক দিনতে ঠিক কৰি থোৱা হৈছিল; কিন্তু এতিয়া ছেগ বুজি ধুতহঁত নাছিল। সিহঁতৰ ভেম চাবা কি! হাততে গাইপতি ছটকাকৈ নাপালে সিহঁত হেনো নাহে। কোনো বকমে এটকা এটকা বয়না দি দুটা নাপিত অনা হল। তিবোতাৰ ভাও লোৱা ডেকা ৪৫ জনৰ দাড়ি খুৰুউৱা হল। দাড়ি খুৰাবলৈ অত্যন্ত “নাৰাজ” হৈ এজন ডেকাই গোফৰ ওপৰ ডোখৰত লেই অলপ দি পাওডাৰ ঘঁহি থলে। কোনো বকমে ১০ মান বজাত দাড়ি খুৰা হল। সিফালে অডিয়েঞ্চৰ গাত ততেই নাই। এইবাৰ সকলোৰে সাজ-পাৰ কৰিবৰ পাল আহিল। মতাৰ পাৰ্ট লোৱাসকলৰ সাজপাৰ সকলোৰে নিজে নিজে কৰিলে।

দাড়ি কেইটাৰ থপিয়াই থপিয়াই ষেয়ে বলে পাৰিলে সেয়ে পিন্ধাত বাজে বিশেষ উল্লেখ কৰিবলগীয়া একো হোৱা নাছিল। কিন্তু তিবোতাৰ পাৰ্ট লোৱাবিলাকৰ সাজ-পাৰ পিন্ধোতে এক মহা হুলস্থূল কাণ্ড হৈছিল। খুজি মাগি অনা কিংখাপ আৰু পাৰ্ট মুগাৰ বিহা মেখেলা কেইখন পিন্ধাত মহা গোলমাল হল। দুই এজন ডেকাই সেইবিলাক বিহা-মেখেলা পিন্ধিবলৈকে নাৰাজ হৈছিল। কেৱে কেৱে মেখেলা কেইখান মূৰৰ ফালৰপৰা নে ভৰিৰ ফালৰপৰাই স্তম্ভৰ লাগে তাকে লৈয়েই মহা হুলস্থূল লগাইছিল। কাৰো কাৰো গাত খুজি মাগি অনা ফটা-চিটা পুৰণি মেখেলাবিলাক ভালকৈ নোসোমাইছিলেই, অথচ এইবিলাক কাপোৰ আনিবৰ সময়ত বন্দ-বস্ত আছিল, হেৰালে আমি ভৰিব লাগিব, ফালিলে ছিঙিলে আমি ভালকৈ সি পুটকি দিব লাগিব। কোনো বকমে ভালে-বেয়াই চাৰে দহোটাৰ সময়ত সাজ-পাৰ হল। তাৰ পিছত ভালে-বেয়াই হাব-গনিয়ত আমাৰ এজনে জনাই-নজনাই “কত কাল পৰে, বল ভাব-তৰে” এই গানটোৰ গতটো বজালে, লগতে বাতিটোৰ নিমিত্তে ৫ টকালৈ বন্দবস্ত কৰি অনা যাত্ৰা দলৰ ওষ্টাদ এটাই ঢোলোকটো বজালে। ১১ বজাত কোনো বকমে ফুট লাইট লগাই ড্রপ্‌চিন্ খন তুলিবলৈ ধৰোঁতে ড্রপ্‌চিন্ নুঠেহে নুঠে। অডিয়েঞ্চৰ আকৌ হাতচাপৰি বজোৱা আৰু হাঁহি থিকিন্দালি হল। হাতেৰে কোনো বকমে টানি-টুনি ড্রপ্‌চিন্ তোলা হল। থিয়েটাৰ আবস্ত হল। আখৰা মুঠেই ৪।৫ দিনহে দিয়া হৈছিল। পাৰ্ট মুখস্থ কাৰো নাই। প্ৰম্পটৰ গাতে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ। এবাৰ প্ৰম্পটৰে সৰু সৰুকৈ প্ৰম্পট কৰোঁতে আমাৰ কীচক ভায়াই নুশুনেহে নুশুনে। বেজাৰ লাগি কীচকে প্ৰম্পটৰক অলপ ডাঙৰকৈ কৈ দিলে:—“ভাই! তই

অলপ চাপি আহ অ’। অলপ ডাঙৰকৈ ক অ’।” কীচকৰ এই কথা অডিয়েঞ্চৰ সমুখত বহা সকলোটিয়েই শুনিলে। সকলোটিয়ে খিল খিল কৰি শেহত গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি হাতচাপৰি বজাই দিলে। প্ৰম্পটৰেও বেজাৰতে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ সকলোৰে প্ৰায় শুনাকৈয়ে প্ৰম্পটিং আবস্ত কৰিলে। অডিয়েঞ্চৰ আকৌ গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি আৰু হাতচাপৰি পাৰিল। এই দৰেই মাজে মাজে হাঁহি থিকিন্দালিৰে সৈতে সেই দিনালৈ ভালে-বেয়াই কীচক বধ পালা হৈ গল। কীচকক বধোতে মোৰ ভীমৰ দস্তালি চাই কোনে! অডিয়েঞ্চ হাতচাপৰি বজাই “ব্ৰেভো ব্ৰেভো” কৰিছিল। অৰ্জুন হোৱা জনেও নিজে ডাইনা বাঞা বজাব জনা গুণে “প্ৰাণ কেমন কেমন কৰে সজনি” এই স্তবৰ ছায়াণট বাগিণীৰ খেমটা তালটো বজাই যাত্ৰাৰ দলৰপৰা ওষ্টাদৰ লগত অহা চোকা দুটাক গোৱাই নচুৱাই কিছু হাতচাপৰি আৰু বাহাদুৰী ললে। আনবিলাকৰ পাৰ্টৰ ভিতৰত ভৈৰৱদাসে বামুণ হৈ আৰু দৈৱকীয়ে বামুণী হৈ অডিয়েঞ্চক পাৰেমনে ইহুৱালে। মাজতে যুধিষ্ঠিৰ হোৱা জনে এটা চিনত দাড়ি কোচা খহাই থৈ পিন্ধিবলৈ পাহৰি শুদা মুখে অহাত অডিয়েঞ্চ বেছকৈ তত ধৰিব পাৰি তেওঁলোকৰ এজনে কৈ পেলালে—“আমাৰ যুধিষ্ঠিৰ মহাৰাজাই এইবেলি দাড়ি খুৰাই আহিলেনে কি? তেওঁৰ এই কথাত অডিয়েঞ্চৰ আকৌ হাঁহি থিকিন্দালি হল আৰু হাতচাপৰি পাৰিল। সিফালে ষ্টেজৰ ভিতৰতো ষ্টেজ-মেনেজাৰ-আমাৰ লগৰীয়া এজনে খঙতে চুই নিকিলাবলৈহে বাকী এৰিলে।

‘ভ্ৰমবঙ্গ’ৰ দিনা কাপোৰ-কানিৰ অসম্পূৰ্ণতাত বাজে বিশেষ গোল-মাল হোৱা নাছিল। কিন্তু একটুওত এয়াৰ কলিমন এজনক মই নিৰঞ্জন হৈ “মতলীয়া গোলাম”—এই কথাষাৰ অলপ জোৰে কৈ

ঢকাটো মৰাত চিন্ হৈ যোৱাৰ পাছত কলিমন হোৱা জনে মই নিবঞ্জনক ষ্টেজৰ ভিতৰতে কিলাবলৈকে উঠিছিল। লগৰীয়াবিলাকে ধৰি-মেলি ববাই-বুজাই হে আমাক উভয়কে কিলোৱাকিলিবপৰা ক্ষান্ত কৰিলে। তবাই “গুৱনি ফুলনি” এই গীতটো গাওঁতে সূৰ এফালে গল, হাবমনিয়ম এফালে গল। অডিয়েঞ্চ হাতচাপৰি বজালে। অডিয়েঞ্চৰ কেজনমানে “ষ্টপ্ ষ্টপ্,” কেজনমানে “গ’ গ’ ” কৰিবলৈ ধৰিলে। কেৰে কেৰে Bravo Miss বুলিলে কেৰে “আকৌ আকৌ” কৰিলে। এজনে মাজতে গীত গোৱা হ'লত ‘Encore Encore’ বোলাত অডিয়েঞ্চৰ থিকিন্দালি, হাতচাপৰি পৰিল। একটুৰ ভিতৰত কোটোৱালটোৱে মায়াপুৰীয়া নিবঞ্জনক ধৰিবলৈ পাহৰি কামপুৰীয়াকে ধৰি পেলাইছিল। ভালে বেয়াই এইদৰে আমি থিয়েটাৰ কৰিলোঁ, বাইজে “বেয়া” বুলিলেও, “কুম্ভচ্ থিয়েটাৰ” বুলিলেও আমি থিয়েটাৰ হৈ থাকোঁতেই আমাৰ ছই এজন এক্টৰ অডিয়েঞ্চৰ ভিতৰত বহি Excellent Excellent কৰিছিল, আৰু থিয়েটাৰ হৈ যোৱাৰ পিছত নিজক নিজে যতদূৰ পাবো শলাগিছিলোঁ।

ইয়াৰ পাছতে আমাৰ থিয়েটাৰৰো পতনৰ কাল আহিল। মই বিজয়া-দশমীৰ দিনা লোকনাথ ফুকনৰ ঘৰত বেলি এটামান বজাত এটাইবিলাক গোট খোৱাত প্ৰস্তাৱ কৰিলোঁ যে “আকৌ লক্ষ্মী পূজাত আৰু কালী পূজাত ভালকৈ আখৰা দি থিয়েটাৰ কৰিম”। পোনেই লোকনাথ ফুকনে কলে— “ভাই! এইদৰে নিজে নিজে কুলিৰ নিচিনাকৈ খাটি মই আৰু থিয়েটাৰ নকৰোঁ।” ভাবিৰাম বৰাদেৱে কলে— “এবা! থিয়েটাৰ পাতি আমি এটায়ে পৰিশ্ৰম কৰিম আৰু আমাৰ ভোলাই শৰ্ম্মাই ভাল পাৰ্টটি নিজে লৈ বাহুৰা লব।”

নীলকান্তই কলে— “থিয়েটাৰৰ ৰূপ মোৰ হাতত আৰু এটাও নাই। দোকানত ৰূপ এফুৰিমান ধাৰ লাগিছে। আমি এটায়ে পচা তুলি সেই ৰূপ নিদিলে দোকানীয়ে তেওঁক সুদায় নেৰে। ষ্টেজৰ হৈ তেওঁৰ লাভ ইমানেই হৈছে।” ভৈৰৱদাসে কলে— “ভাই! মোকনো কিয় ছেক্রেটৰি পাতিছিল। মইনা কি কাম কৰিব লাগিছিল, মই এতিয়ালৈকে তাৰ গমকে নাপালোঁ সকলোৰে মুখত এইবিলাক কথা শুনি মই আৰু ছনাই কোনো কথা কবলৈ সাহস কৰিব নোৱাৰিলোঁ।” বুজা গল আমাৰ থিয়েটাৰৰ ওৰ এই থিনিতে পৰিল। থিয়েটাৰৰ ওৰ পৰিল হয় কিন্তু তাৰ হেন্দোল'ন ৭৮ দিনলৈকে বল। লোকৰ খাটবিলাক ওলটাই দিয়াৰ ভাৰ গোটেই মোৰ ওপৰতে পৰিল। মোৰ নিজৰহে খৰচ হ'ল। চিন্, ড্ৰপ্ চিন্ কেইখান নীলকান্তই তেওঁৰ গাত দোকানৰ বাকী টকাৰ বাবে লৈ গল, আৰু সয়নি মোকলাই হেনো তিয়নি চুবুৰীয়া কৰিলে। দাড়ি-চুলি কেইটাৰ হেনো হেৰাল। হালিকান্ত বৰুৱাৰ বিলাইব, হেনো ঠাই নোহোৱা হৈছিল। মেখেলাবিলাক থিয়েটাৰ কৰোঁতে সি কেইডোখৰ কাটিছিল তাকতো তেওঁ নিজেই সি পুতকি দিছিলেই তছপৰিও আগৰ ফটা চিটা বিলাকে হেনো সি দিব লগাত পৰিছিল। সবাতোকৈ কামপুৰীয়া কলিমন হোৱা জনৰ বিলাই বিপত্তিৰ ঠাই নোহোৱা হৈছিল। তেওঁক বাটে-পথে দেখিলেই স্কুলীয়া লৰাবিলাকে হেনো ‘সোটে কলিমন, সোটে কলিমন’ বুলি আঙুলিয়াইছিল, আৰু ছই এজন ছষ্ট লৰাই হেনো “মতলীয়া গোলাম” এইবুলি ইতিকিং কৰাত তেওঁ হেনো এদিন লৰা এটাক খেদি গৈ ঘৰতে ছটা চৰ মাৰি থৈ অহাত লৰাটোৰ বাপেকে হেনো পিছদিনা তেওঁৰ ওপৰত ফৌজদাৰী দৰ্গাস্ত এখনো আদালতত দাখিল কৰিছিল।

আমি লগৰীয়া ১০।১২ জনে ধৰি-মেলিহে কোনো বকমে মকদ্দমাটো আপোছ কৰি দিছিলোঁ। জোপদীৰ পাৰ্ট লোৱাজনৰ হেনো তেওঁৰ ঘৰৰ ভিতৰতে অলপ লেঠা হৈছিল। থিয়েটাৰ হৈ যোৱাৰ তিনি দিনৰ পাছত হেনো ঘৈণীয়েকে তেওঁক কৈছিল—“নেদেখিছা কেনে মতাটো। ঘৰতহে মতা! থিয়েটাৰত কাৰবাৰ ফটা মেখেলা পিন্ধি তিক্ততাহে হব পাৰিছিল”! এইদৰে গাইপতি আমাৰ ছুৰ্গতিৰ সীমা নোহোৱা হৈছিল।

শ্ৰীভোলাই শৰ্মা

তাহানিখনৰ ষ্টেজ মেনেজাৰ, ভীম আৰু মচন মাষ্টাৰ

—:~:—

নগৰ সংকীৰ্ত্তন

তাহানিখন—আজি ভালেমান বছৰ হল—ভোলাই শৰ্মাৰ বঙালীহঁতৰ দৰে নগৰ সংকীৰ্ত্তন কৰিবলৈ বৰকৈ ধাউতি হল। বঙালীহঁতে যদি খোল, তাল, শিঙা, পেপা লৈ বিহুয়ে, সংক্ৰান্তিয়ে, বিশেষ মাৰি-মৰকৰ নগৰৰ বাটে বাটে—“অ আমাৰ গোঁৰ গোঁৰহে” গাই বগাই ফুৰিব পাৰে আমিহে অসমীয়াই কিয় নোৱাৰিম? কেবল কেইজনমান ডেকা আৰু বুঢ়াক লগ লগাব পাৰিলেই হয়। এদৰে ভাবি ভোলাই শৰ্মাই এদিন পুৱাতে উঠি তেওঁ সেই সময়ত থকা গাঁওখনৰ ডেকা কেজনমানৰ ঘৰে ঘৰে ফুৰি কলেঃ—“ভাইহঁত! আমিও বঙালীহঁতৰ দৰে বাটে বাটে নগৰ সংকীৰ্ত্তন কৰিলে জানো বেয়া? বঙালীহঁতেহে কৰিব পাৰে আমি নোৱাৰোঁ নে? কি কৰ তহঁতে?” ভোলাই শৰ্মাৰ এই-কথাত ৰূপাই শৰ্মা নামেৰে ডেকা এজনে কলে—উঠিল ইয়াৰ বায়ুটো। হেৰ হেৰ! আমাৰ ভিতৰত খোল বজাব কোনে? খোল বজোৱা মানুহেই দেখোন নাই। গাব কোনে?” ভোলাই শৰ্মা কিন্তু নাচোৰবান্দ। ভোলায়ে কলে—“ভাই! মই মাজ গাঁৱৰপৰা সেই অসমীয়া মাইকীজনী যে ৰাখিছে সেই ৰাজমোহন নামৰ বঙালীটোক মাতি আনিম। তাৰ ভাই! খোলো আছে আৰু সি গাব বজাবও জানে” কলায়ে কলে—“হেৰ! আমি দেখোন কীৰ্ত্তন গাব নেজানোঁ। তালো বজাব নেজানোঁ। আমাক মানুহে বলিয়াৰ দলহে বুলিব।” ভোলাই শৰ্মাই কলে—“মানুহে যি বোলে বোলক। খোলৰ ছেৰে ছেৰে ময়ে তাল বজাম। তহঁতে ৰাজমোহনে লগাই দিয়া ঘোষাটো কোনো বকমে হাতচাপৰি বাই ধৰিব। ভোলাই

শৰ্ম্মাৰ এনেকুৱাবিলাক যুক্তিত ডেকা কেইজন মান্তি হলত এদিন ভাটীবেলা পাঁচমান বজাত ৰাজমোহনক খোলে সৈতে মাতি আনি ভোলাই শৰ্ম্মাই তেওঁৰ আপুৰুগীয়া কীৰ্ত্তনৰ দল বাহিৰ কৰি গাঁৱৰ বাটে বাটে বজাই গাই ফুৰিবলৈ ধৰিলে। অসমীয়া গাঁৱত নাশ্রুত নাহুত এনেকুৱা এটা কাণ্ড কাৰখানা দেখি গাঁৱৰ গোটেইবিলাক সৰু সৰু লৰা ছোৱালী ভোলাই শৰ্ম্মাৰ দলত লাগ লাগিল। গাঁৱৰ গাভৰু আৰু বুঢ়ী বিলাক নিজ নিজ পদূলিৰ মূৰত থিয় হৈ হৈ চাবলৈ ধৰিলে। বোৱাবীবিলাকেও বোধ কৰোঁ বেৰৰ জলদাইদি চাইছিল। গোৱা-বজোৱা হলে তথৈবচ হল। ৰাজমোহন বঙালীয়ে খোল তাৰ দেশৰ সংকীৰ্ত্তনৰ স্তবও বজাইছিল আৰু আমি লগৰ কেইজনে গান নজনা বাবে সি অকলৈয়ে মুখখনৰ নানা অঙ্গি ভঙ্গি কৰিছিল আৰু গোটেইটো গা হলুৱাই জলুৱাই ফুৰিছিল আৰু আমি ডেকা কেইজনে ৰাজমোহনৰ লগে লগে স্তবে বিস্তৰে “অ আমাৰ গছৰ গছৰ হে” গাইছিলো। ৰাজমোহনৰ মুখৰ অঙ্গি ভঙ্গি খোলৰ চাপৰ আৰু আমাৰ বিহুৰীয়া “গছৰ গছৰ” শব্দে আৰু খোলৰ লগত মিল নোখোৱা তালৰ কোবে চাপৰিয়ে এক নাশ্রুত-নাহুত কাৰবাৰৰ সৃষ্টি কৰি তুলিছিল। আমাক বিশেষ ৰাজমোহনক অঙ্গি-ভঙ্গি কৰা দেখি লৰা ছোৱালীবিলাকে ফিচিঙা-ফিচিঙি কৰি হাঁহিছিল। বুঢ়া বুঢ়ীবিলাকে অহৌ বলিয়াৰ দল বুলিছিল। এদিন সংকীৰ্ত্তন কৰিয়েই ভোলাই শৰ্ম্মাৰ অপূৰ্ণ দল নিমাত হৈছিল।

মানুহৰ ভাগ্যত সুখ-দুখ সদায় চকৰিব দৰে ঘূৰে। ভোলাই-শৰ্ম্মাৰ ভাগ্যতো সেয়ে ঘটিল। এই সংকীৰ্ত্তন গোৱাৰ প্ৰায় পোন্ধৰ দিন মানৰ পিছতে গাঁৱত প্ৰবল জহনী বেমাৰে দেখা দিলে। নিতৌ গাঁৱখনত ২১ জনকৈ মানুহ বেমাৰ পৰিবলৈ ধৰিলে আৰু ২১৩

জনকৈ সিকলীয়াও হবলৈ ধৰিলে। সেই কালত গাঁৱৰ কথা দূৰৈত থাওক নগৰতো জহনী বুলিলে এটা উপদ্ৰৱতাৰ দৌৰাত্ম্য বা বদহাওয়া বুলিহে বিশ্বাস আছিল। জহনী যে এটা কীটাগুৰপৰা হয় আৰু তাক ভাল কৰিবলৈ এলোপেথি মতে চেলাইন ইন্জেক্শ্যন্ কৰিব লাগে, আৰু হোমিওপেথি মতে ঔষধ খুৱাই ভাল কৰিব পাৰি এনেকুৱা বিশ্বাস নাছিল। জহনী নহবলৈ যে মানুহে পানী তপত কৰি সেই পানী মাটিৰ কলহত মুখ ঢাকি থৈ চেঁচা কৰি খাব লাগে, কোনো খোৱা বস্তুতে মাখি পৰিবলৈ দিব নালাগে, আৰু জহনীৰ সময়ত বাহী, কৰ্কৰা, পঁইতা ভাত, কেচা এৰী গাখীৰ, কেচা ফলমূল, গেলা-পচা মাছ-মস্কহ আদি খাব নালাগে এই বিলাক কথা জনা শুনা নাছিল। গাঁৱত জহনী হলে প্ৰথমতে ৰাজহুৱা নাম-ঘৰত দুই এটা ৰাজহুৱা নাম ধৰে। তাৰ পিছত মানুহবিলাকে ভয়তে লেতু-সেতু হৈ ভাটী বেলাতে কেইটামান জকৰাই-পঁইতাই ভাত খাই লৈ গধূলিতে ছুৱাৰ মাৰি সোমায়, কাৰো ঘৰলৈ কেৰে নাযায়, আন কি কাৰো খবৰ-বতৰা কেৰে নোলোৱা হয়। ভোলাই-শৰ্ম্মা থকা গাঁওখনতো ঠিক এই দৰেই হল। ভাটীবেলাৰপৰা গাঁওখন এনেকুৱা নিজম পৰে যে ভিন ঠাইৰ মানুহে সেই গাঁও-খনৰ মাজেদি গলে গাঁওখন জন-প্ৰাণী হীন যেনহে বিবেচনা কৰিছিল। কিন্তু এইদৰে ছুৱাৰ ঘৰ মাৰিও মানুহ বন্ধা পৰা নাছিল। জহনী বপুৱাই বন্ধ কৰি থোৱা ছুৱাবোদিও সোমাই দুই চাৰিজনক নিশাতে ধৰিছিল আৰু ৭৮ ঘণ্টাৰ ভিতৰতে সিকলীয়াও কৰিছিল। ভোলাই শৰ্ম্মাই এনেকুৱাবিলাক দিক্‌দাৰি দেখি—বিশেষ তেওঁৰ হুজুগটো পূৰ্ণ কৰিব পাৰিব বুলি চেলু চাই তেওঁৰ লগৰীয়া ডেকা তক কলে:—“ভাইহঁত। আমাৰ গাঁৱত মানুহে এইদৰে ভয়

খাই দিনতে ছৰাৰ মাৰি সোমাই থাকে। কাৰো বুজ-বাজ কেৰে নলয়। গাঁও গুচি প্ৰায় মৰুভূমি হৈছে। এনেকুৱা সঙ্কট কালত হয় আমাৰ ডেকাসকলে মানুহৰ ঘৰে ঘৰে গৈ সাহস দি ফুৰিব লাগে, নহয় আকৌ নগৰ সংকীৰ্ত্তনকে কৰা ভাল। বপুৰা ভোলাই শৰ্ম্মাই নগৰ সংকীৰ্ত্তনৰ কথা কোৱা মাত্ৰকে লগৰ ডেকা কেইজনে তেওঁক চুইহে নিকিলালে মাথোন। কপায়ে কলে—“ভাই ভোলাই! তোৰ লাজ নহল। গলবেলি নগৰ-সংকীৰ্ত্তন পাতি লৰা তিবোতাৰ ফিচিঙা-ফিচিঙি হাঁহি কেনে পাইছিলি? “অহোবলিয়াৰ দল” নাম পোৱা নাছিলিনে?” ভোলাই—“এৰা! তোৰ এতিয়া গধূলি হলে ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা ওলাবলৈ ভয় লাগি এইখন গাইছ,” কপাই—“কোনে কব পাৰে মই ভীৰু কাপুৰুষ বুলি। তোৰ নিচিনা এটা ভোলাই নালাগে দহোটা আহিলেও মোক “ভীৰু কাপুৰুষ” বুলিব নোৱাৰে। ভোলাই—“ভাইহঁত! ইয়াৰ ফুটনিটো চা অ’। ই হেনো বৰ সাহীয়াল। বাক ই যদি ইমান সাহীয়াল তেন্তে নিতৌ গধূলি আঠমান বজাত মানুহৰ ঘৰে ঘৰে অকলে অকলে নিৰ্ভয় দি ফুৰক। তেহে ইয়াক ‘সাহীয়াল মতাটো’ বুলিব পাৰোঁ।” ভোলাইৰ এই কথা ই কেইজন ডেকাইও সমৰ্থন কৰাত বপুৰা কপাই শৰ্ম্মাৰ গাত নিতৌ গধূলি গাঁৱত অকলে অকলে নিৰ্ভয় দি ফুৰাৰ পাল] পৰিল।

বৰ দ পানীত পৰিলে হেনো দাঁতুৰিব নজনাটোৱেও ককুবকাই বন্ধা পৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। অতি ভয়াতুৰ মানুহো লগ-সমনীয়াৰ কথাৰ বান্ধত পৰিলে সাহীয়াল দেখুৱাবলৈ বাধ্য হয়। আৰু সেই সাহস দেখুৱাবলৈ যেনে তেনে এটা সম্বল বিচাৰে। আমাৰ কপাইৰ ভাগ্যতো এইদৰে সাহীয়াল হৈ দেখুৱাবলৈ পাল পৰাত কপায়ে কি

কৰিব, কি নকৰিব ভাবি বিচুৰ্ত্তি খালে, কিয়নো কপাই দৰাচলতে ভিতৰি ভীৰু বিধৰে লৰা আছিল। অন্তৰেৰে সৈতে গধূলি হলেই তাৰ ঘৰৰ ভিতৰৰপৰা বাজ ওলাবৰ মন নাছিল। কিন্তু সি কথাৰ বান্ধত পৰি ইচ্ছা নেথাকিলেও ওলাবলৈ বাধ্য হল। বুকুত সাহস বান্ধিবলৈ সি তাহানিখনৰ বাপেকৰ কালৰ ধোঁৱা চাঙত তুলি ধোঁৱা তবোৱাল এখান বিচাৰি-খোচাৰি পাই সি সেই তবোৱাল-খন ধৰাই খাপত ভৰাই ককাঁলত আৰি লৈ গধূলি হলে :—“লৰা-তিবোতা; গিৰিহঁত! কেৰে জহনীলৈ ভয় নকৰিবি। মই কপাই থকাত তহঁতৰ কোনো ভয় নাই।” এই কেইঘাৰ বিড়িয়াই বিড়িয়াই কৈ সাহস দি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তিনদিনমান সি এই দৰে সাহস দি ফুৰাত গাঁৱৰ লৰা-বুঢ়া তিবোতাই অলপ সাহস পালে, জহনৌ কিন্তু সেই দৰেই চলি থাকিল। কোৱা অনাৱশ্যক লগৰীয়া ডেকাহঁতক তাৰ সাহ-পিত দেখুৱাবলৈ প্ৰত্যেকটো শৰে লগত সি শাশানলৈকো যাবলৈ বাধ্য হৈছিল।

গাঁৱৰ ডেকা কেইজনৰ মনত আৰু বিশেষকৈ জিয়াৰী-বোৱাৰী বিলাকৰ মনত কপাই যে এটা সাহীয়াল ডেকা এইটো ধাৰণা হল; কপাইৰ আদৰ বাঢ়িল। কিন্তু কলে কি হব কপাইৰ আদৰ বঢ়া দেখি লগৰ ই কেইজনৰ কপাইলৈ হিংসা হল। এদিন কলায়ে কপাইক কলে—“ভাই কপাই! তহঁতো বৰ সাহীয়াল। বাক আজি নিশা দহমান বজাত তই মাজগাঁৱলৈ গৈ বাজমোহনৰ খোলটো লৈ আহিবগৈ পাৰিবিনে? কপাই—“নিশ্চয় পাৰিম।” তেতিয়া ডেকা কেইজনে থিৰ কৰিলে যে সেই নিশা সিহঁত এটাই কেইজন ভোলাই থকা ঘৰটোত শুব কপায়ে তালৈকে বাজমোহনৰ খোলটো লৈ আহিব।

যেই কথা সেই কাম! কপায়ে আজি নিশা প্ৰায় ৯ মান বজাত

গাঁও ফুৰি আহি ভাগবত ভাত কেইটামান খাই বৰকৈ পিয়াহ লগাত কলকল কৰি এঘটমান চেচা পানী খাই সাজি-কাচি কঁকালত তবোৱালখন বান্ধি নিশা দহমান বজাত মাজগাঁৱলৈ গল আৰু বাৰমান বজাত বাজমোহনৰ খোলটো লৈ উলটিল।

ভোলাইৰ ঘৰ পাবলৈ দহ নলমান থাকোঁতেই কপাইৰ পেটটোৱে হেনো হোলোকা মাৰি উঠিল। কপাই বিতত হৈ বাটৰ দাঁতিতে শৌচ কৰিবলৈ বহিল—কলকল কৰি এচৰিয়ামান শৌচ হল। কপায়ে তাৰ নিজৰ মূৰৰ ওপৰেদি তবোৱালখন ঘূৰাই ঘূৰাই কলে :—“কটাৰ পো জহনী! তই কপাইকো জোকাৰনে? তোৰ ইমান সাহস নে!” এই কেইঘাৰ কৈ কোনোমতে সেহাই সেহাই মাতি ভোলাইহঁতৰ আগত খোলটো দিলেগৈ কিন্তু খোলটো দিয়েই “শৌচ কৰিব লাগিছে” বুলি ওলাই আহি আকৌ বৰকৈ শৌচ কৰি কপাই বিতত হল। কপাইক মোৰে ধৰিলে। কপাইৰ হাত ভৰি কোঁচ খাই বাবলৈ ধৰিলে। কপাৰ “আইওঁ মৰিলোঁ, বোপাইওঁ মৰিলোঁ” বুলি চিৰিবি চুচৰি বাগৰি ভোলাইৰ ঘৰ সোমালগৈ। কপাইৰ সেই অৱস্থা দেখি কপাইকে আৰু ভোলাইকে তাতে এৰি ই কেউজন ডেকা ভয়তে ঘৰা ঘৰি গুচি গলগৈ। ভোলায়ে “কোন কত আছহঁক ওঁ” বুলি চিৰিবি, কিন্তু গাঁৱৰ কেৱে উঠি মাত নিদিলে। কপাইক ভোলায়ে মাজে মাজে “পানী পানী” কৰাত একোটোপা পানী মুখত দি থাকিবলৈ ধৰিলে। পূবে পোহৰ হওঁতেই কপায়ে—“ভাই ভোলাই! মই যাওঁ। ঈশ্বৰ নাম সংকীৰ্ত্তন কৰাটোহে আচল। মোৰ দৰে মিছা গওপ মাৰি সাহিয়াল দেখুৱাই এইদৰে মৰাটো ঠিক নহয়। হে কৃষ্ণ! হে পতিত পাবন! কপাইক তোমাৰ চৰণত” এই বুলি কৈয়েই কপায়ে ভৱলীলা সামৰিলে।

বৰ্ত্তমানৰ যুজ এখনত হেনো এজন পদাতিক সৈন্যই শত্ৰু পক্ষৰ আক্ৰমণত ঠাৱৰি নোৱাৰি প্ৰাণৰক্ষা কৰিবলৈ নিজ দলৰ ফাললৈ লৰি পলাই অহাত নিজ দলৰ এজন বৰটোপ মৰা হিলৈদাৰিৰ হাতত পৰি আটক হল। হিলৈদাৰিজনে তাক বলেৰে ধৰি কাপুৰুষ বুলি গালি পাৰি আকৌ যুজত থিয় হবলৈ বাখি নিজে বৰটোপ ধমাধম মাৰি শত্ৰুপক্ষৰ গতিবোধ কৰিলে। শত্ৰুপক্ষ পলাই পত্ৰং মাৰিলে। কিন্তু শত্ৰুপক্ষ পলোৱাৰ আগেয়ে তেঁও ধৰি বখা সেই সৈন্যটোৱে তেঁওৰ চকুৰ আগতে শত্ৰুপক্ষৰ গুলী এটা খাই প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে। মৰিবৰ সময়ত হেনো সি অতি কাতৰ চকুৰে হিলৈদাৰিটোৰ ফালে চাইছিল। হিলৈদাৰিটোৱে এনেকুৱা অসীম সাহস আৰু বিক্ৰমৰ বাবে দোপত দোপে প্ৰমোচন পাই ২৩ মাহৰ ভিতৰতে “কাপ্তান” পদ পালেগৈ। কিন্তু সকলো সুখ সমৃদ্ধিৰ মাজতো হেনো সেই কাপ্তান জনৰ চিৰকাললৈকে সেই সৈনিকজনৰ কাতৰ চকুৰিৰ ভাষা মনত বল আৰু সেই বাবে হেনো তেঁও চিৰকাললৈকে অনুতাপত দগ্ধ হৈছিল। তেঁও ভাবিছিল তেঁও জোৰ কৰি ধৰি বাখিয়েই সৈনিকটোৰ প্ৰাণ নষ্ট কৰিলে। তেঁও ধৰি নবখা হলে সেই সৈনিকটোতো পলাই সাৰিছিলেই।

ভোলাই শৰ্ম্মাকো কপাইৰ মৃত্যুয়ে সেই দৰে মনস্তাপ দিলে। কিন্তু শৰ্ম্মা পূৰ্বদেখী দাৰ্শনিক; সেই বাবে ওপৰত উল্লিখিত যুৰোপীয়ান কাপ্তানজনৰ দৰে চিৰকাললৈকে মনত দুখ নবল। ভোলাই শৰ্ম্মা গীতাত উল্লেখ কৰা সাংখ্য ভাগবত উপাসক। যুৰোপীয়ানৰ দৰেতো কৰ্ম্মভাগৰ উপাসক নহয়। ভোলাই শৰ্ম্মাই জানে যে এই পৃথিৱীত ঈশ্বৰ কৃষ্ণয়ে সকলো কৰ্ম্ম কৰে, অৰ্জ্জুন নিমিত্ত মাত্ৰ। সেই দেখি যদিও কপাইক উচাহ দি আওমৰণে মৰাৰ গৰাকী ঘাইকৈ ভোলাই

শৰ্মাই, তথাপি ভোলায়ে সেই দোষটো স্বীকাৰ নকৰিছিল। ভোলায়ে জানিছিল যে কপাইৰ সিমান দিনলৈহে আয়ু আছিল। সেই দেখি সি সেইদৰেই মৰিল। তাৰ বাবে বেজাৰ কৰাৰ সকাম কি?

কপাই মৰাৰ পাছৰপৰা গাঁৱত জহনী অলপ পাতলিবলৈ ধৰিলে। ভোলাই শৰ্মাৰ হুজুগে আকৌ ভোলাই শৰ্মাৰ মনত উক দিলে। ভোলাই শৰ্মাই ডেকাহঁতক আকৌ উদগালে :- “ভাইহঁত”! হৰিৰ নাম কীৰ্ত্তন কৰাটো একো অশ্ৰু নহয়। আহঁক আমি নগৰ সংকীৰ্ত্তন কৰো। গাঁৱত অলপ অচৰপ জহনী আছেই, তাতে কপায়ে নাম কীৰ্ত্তন উপলুঙা কৰি মৰসাহ দেখুৱাবলৈ গই মৰিল। এই বিলাক কাৰণত এইবাৰ ভোলাই শৰ্মাৰ প্ৰস্তাৱটোত কেৰে ওজৰ আপত্তি নকৰি সকলোটি ওলাল। ৰাজমোহন বঙালীক মতা মাত্ৰেই সি আহিল। কাৰা ৰাজমোহনৰ ঘাই উদ্দেশ্য যে সি তাৰ দেশৰ সংকীৰ্ত্তনটো অসমীয়াৰ মাজত চলাই দি নিজ দেশৰ গৌৰৱ আৰু প্ৰাধান্য বঢ়ায়। তাৰ উপৰিও সি অকল এটা বঙালী অসমীয়া গাঁও এখনত এজনী অসমীয়া মাইকী বাখি আছে; অসমীয়া সমাজে এতিয়াও তাক ভালকৈ লগ-ভাগ দিয়া নাই; তাৰ ইচ্ছা যে সি অসমীয়া সমাজত ভালকৈ সোমায়! সেই দেখি গাঁৱৰ মানুহে তাক যেতিয়াই যিটো বিষয়ত সহায় খোজে সি তৎক্ষণাত্ সেই সহায় দিবলৈ যত্নৱান। নগৰ সংকীৰ্ত্তন ভাটীবেলীয়া ভাটীবেলীয়া তিন দিন হল। গাঁৱতো জহনী থামিল। যদিও জহনী আপোনা-আপুনি থামিল তথাপি [ভোলাই শৰ্মাই গাঁৱলীয়াসকলক দঢ়াই দঢ়াই কৈ এইটো বিশ্বাস জন্মাই দিছিল যে বাটে বাটে নগৰ সংকীৰ্ত্তন কৰাৰ বাবেহে জহনীৰ দেও-ভূত বিলাক পলাই গৈছিল। নিজৰ হুজুগটি পূৰ্ণ হোৱাত ভোলাই শৰ্মা আনন্দিত হৈছিল।

কিন্তু ভোলাই শৰ্মাৰ সেই সুখ স্থায়ী হবলৈ নেপালে। সজ কামৰ পিছে পিছে কলি ছৰাচাৰ সদায় ফুৰে। এফেৰা চেনু পালেই কলি ডাঙৰীয়াই গোলমাল লগাই দি সজ কাম নষ্ট কৰে। পৰীক্ষিত ৰজাইনো কি গুণ দেখি দোষৰ সাগৰ কলিক বক্ষণ কৰিছিল। (“দোষৰ সাগৰ কলি, তাকে। পৰীক্ষিত ৰজা, গুণ দেখি কৰিলা বক্ষণ।”) এই কথা ভোলাই শৰ্মাই ভাবি নেপায়। কলিক প্ৰাণে নামাৰি বক্ষা কৰাৰ ফল পৰীক্ষিতেও হাতে হাতে পাইছিল। মৃগয়ালৈ গই পিয়াহত পানী নেপাই খং উঠিলত কলিয়ে পৰীক্ষিতক কুবুৰি দি বামুণৰ গাত মৰা সাপ অৰোৱালে। ফল হল ব্ৰহ্মশাপত পৰি তক্ষকৰ দংশনত পৰীক্ষিতে অকালতে প্ৰাণ হেৰুৱালে। গাঁৱৰ ভিতৰত ভোলাই শৰ্মা আৰু ৰাজমোহনৰ যণ বঢ়া দেখি লাঠুৱা আৰু হিংসাকুৰীয়া লগৰীয়া ডেকা-বিলাকে উলিয়াই দিলে যে গাঁৱৰ এমূৰে কীৰ্ত্তন আৰম্ভ কৰি আন মূৰত এৰিলে যি মূৰত এৰা যায় তাতে গাঁৱৰ দেও-ভূত বিলাক থুপ খায়গৈ আৰু কীৰ্ত্তন এৰিলেই ওচৰৰ মানুহবিলাকক ধৰে। কীৰ্ত্তনৰ আগে আগে “হৰি নামে আসি পাইলৈ খেদি” বুলি দেও-ভূত বিলাক পলায়। কিন্তু কীৰ্ত্তন শেষ হৈ গলেই সিহঁতে আকৌ বেছি খং কৰি উখল-মাখল লগাই যাকে যতে পায় তাৰে সৰ্বনাশ কৰে। যেই গাঁৱত লাঠুৱাহঁতে এই বিশ্বাসটো বোৱাৰী জীয়াৰীৰ মনত স্তম্ভুৱাই দিলে সেই গাঁৱত মহা গোলমাল আৰু এটা হলস্থল আৰম্ভ হল। পূব মূৰৰ মানুহবিলাকৰ আবাৰ হল যে কীৰ্ত্তন সদায় পূব মূৰত আৰম্ভ হৈ পছিম মূৰত ৰবগৈ লাগে। পছিমৰ বিলাকৰ আবাৰ হল যে পছিমৰ ফালৰপৰাহে কীৰ্ত্তন আৰম্ভ কৰি পূব মূৰে এৰিব লাগে। মাজৰদকলে কবলৈ ধৰিলে যে কীৰ্ত্তন গাঁৱৰ মাজত আৰম্ভ কৰি যেই সেই এমূৰে থব লাগে। যদি ৰাজমোহনে আৰু ভোলাই শৰ্মাই ইয়াকে নকৰে তেন্তে

সিহঁতৰ মূৰ ভাঙিম। লবাবিলাকে কলে সিহঁতৰ হালকে দলি চপৰাৰে দলিৰাই নাগতি কৰিম। জীয়াবী-বোৱাবী বিলাকে যি কলে সেইবিলাক ভোলাই শৰ্ম্মাই নোকোৱাই ভাল। ভোলাই শৰ্ম্মাই দেখিলে যে কীৰ্ত্তনৰ পিছত কলি বপুৰা লাগিল; সেইদেখি আৰু গাঁৱত কীৰ্ত্তন নকৰাই ভাল। এই ভাৱি এদিন পুৱাতে ভোলাই শৰ্ম্মাই নিজৰ পিতৃকলীয়া প্ৰাণটি লৈ আৰু তেঁওৰ পবিত্ৰ টিকনিযুক্ত বামুনীয়া মূৰটি লৈ গাৱঁৰপৰা অন্তৰ্দ্ধান হল। অৰ্থাৎ পলাই পত্ৰং মাৰিলে। ভোলাই শৰ্ম্মাই মনতে জানি ললে যে অসমীয়াক বঙালী সাজ পিন্ধাবলৈ গলে এই দশাই হয়। নগৰ সংকীৰ্ত্তনটো বঙালীৰ বস্তু, অসমীয়াৰ নহয়। অসমীয়াৰ বাপতি সাহোন হৈছে ৰাজহুৱা নাম-ঘৰত নাম ধৰা। তাকে নকৰি অসমীয়া গাঁৱত গৈ বঙালী নগৰ সংকীৰ্ত্তন মেলি দিলে এই দশাই হব। তেতিয়াৰপৰা নগৰ সংকীৰ্ত্তনৰ নাম শুনিলেও ভোলাই শৰ্ম্মাই—তাহানিখনৰ বিড়ালীয়ে গাখীৰ দেখিলেই ভয় কৰাৰ দৰে,—ভয় কৰাত পৰিল।

মই স্বাধীন নে ?

এই প্ৰশ্নটোৱে আজি ভালেমান দিনৰপৰা মোৰ মনত এটা উত্তল-খুত্তল লগাইছে। নিজৰ জীৱনৰ অতীত ঘটনাবিলাক ফঁহি-য়াই চাই পাওঁ —

সৰুকালৰ সময় ডোখৰত লৰি-চাপলি ধেমালি কৰি ফুৰোঁতে আই-বোপাই, মাহী, পেহী এইসকলৰ এজনে নহয় এজনে “বাছা! ইফালে নাহিবি।” “বাছা! সিফালে নাহিবি” এইদৰে মোৰ প্ৰায় সকলো কামতে হকা-বধা কৰি মোৰ স্বাধীনতা হৰণ কৰিছিল। সিবিলাকে বেয়া পাব, খং কৰিব, মাৰিব এনেকুৱাবিলাক ভয়ত তেওঁবিলাকৰ শাসন মানিবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ। নিজ ইচ্ছামতে কোনো কাম কৰিব নোৱাৰিছিলোঁ। ইয়াৰ পিছত যেতিয়াৰপৰা বিদ্ভাৰম্ব হল, তেতিয়াৰপৰা নিজৰ ইচ্ছাক আৰু কোঁচ-মোচ খুৱাব লগাত পৰিছিলোঁ। ঘৰত আই-বোপায়ে “পঢ়-পঢ়”কৈ খেজালত কৰিছিল। পঢ়াশালিত শিক্ষকে তাড়না কৰিছিল। পঢ়া দিব নোৱাৰিলে প্ৰহাৰ বা বেত্ৰাঘাত, বা মাটিত থিয় হৈ থকা বা বেঞ্চৰ ওপৰত থিয় হৈ থকা ইত্যাদি বিধৰ দণ্ড পোৱা হৈছিল। নিজ ইচ্ছামতে সকলো সময়তে খাব-শুৱাব বা যতে-ততে ফুৰি ফুৰিবও নোৱাৰিছিলোঁ। কাপোৰ এডোখৰৰ নিমিত্তে, খোৱা আহাৰৰ নিমিত্তে আই বোপাই ইত্যাদিসকলৰ মুখলৈ হাতলৈ চাব লাগিছিল।

এইদৰে স্মৃথে দুখে বাৰ বছৰ কাল কটাই পঢ়া সাক্ষ কৰি যেতিয়া নিজৰ জীৱিকা উপাৰ্জনৰ নিমিত্তে আহোপুৰুষাৰ্থ কৰি

এটা কামত সোমাইছিলোঁ, তেতিয়াও পোনতে ভাবিছিলোঁ—এই বেলি মই স্বাধীন হলেঁ। নিজে আৰ্জ্জিম নিজে খাম, কাৰো হাতলৈ আৰু মুখলৈ চাব নালাগিব। এজনী ভাল ছোৱালী বিয়া কৰাই সুখী হম। কিন্তু ছখীয়াৰ কপালত এইবিলাক আকাশ-কুসুমতহে পৰিণত হৈছিল। কামত সোমাইছিলো জীৱিকা উপাৰ্জনৰ অৰ্থে। সেই কামত অলপ অচৰপ ভুল-চুক হলেই ওপৰৱালাৰ গালি-শপনি ডাবি-ছকিৰ উপৰিও মাজে মাজে জৰিমনাও ভৰিব-লগীয়া হৈছিলো। বিয়া কৰাই গৃহিণীক ঘৰলৈ আনি ভাবিছিলোঁ,—এই বেলি মই স্বাধীন হম। গৃহিণীয়ে বান্ধি-বাঢ়ি দিব, আল ধৰিব—অন্ততঃ ঘৰত থকা সময় ফেৰাতে স্বাধীন ভাৱে থাকিম। কিন্তু অ’ হৰি ইও আশা মোৰ বৃথা হৈছিল! গৃহিণীৰ মন যোগাই তেঁওক কাপোৰ-কানি অলঙ্কাৰ-পাতি দিবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ। তেঁওৰ মন যোগাব নোৱাৰিলে, তেঁওৰ আৱদাৰ (অৰ্ভাৰ?) বন্ধা কৰিব নোৱাৰিলেই তেঁওৰপৰা মাদৰ সন্তাষণৰ অলপ ক্ৰটি যে পাইছিলোঁয়েই তত্পৰি মাজে মাজে আঠুৱাৰ ভিতৰত বক্তৃতাও শুনিবলৈ পাইছিলোঁ। বিয়াত আয়তীসকলে যোৱা নাম একাকি গাইছিল—“বিধিৰ কি লিখনা, পুৰুষৰ বাসনা, তিবোতাৰ গোলাম হৈ মৰে।” মোৰ গাতেই এই গীত ফাকি বঢ়িয়াকৈ ফলিয়াইছিল। লাহে লাহে আজি-কালিকৈ মোৰ লৰা-ছোৱালী এটি এটাকৈ উপজিব ধৰিছিল। সিহঁত ওপজাৰ লগে লগে আৰু অলপ অলপকৈ ডাঙৰ হোৱাৰ লগে লগে অলপ মনত সুখৰ ভাব হলেও পৰাধীনতাৰ ভাব বাঢ়িছিল। সিহঁতৰ সময়ে অসময়ে পেন-পেননি, বেন-বেননিয়ে কেতিয়াবা বাতি চাৰিডাৰ স্বাধীনভাৱে, সুখেৰে শোৱাতো বাধা-বিধিনি জন্মাইছিল। নিহঁতক খুউৱা-পিন্ধোৱাৰ চিন্তা, অফিছৰ কামৰ চিন্তা, গৃহিণীক সন্তুষ্ট ৰাখিবলৈ কৰা চিন্তা

এইবিলাক তো আছিলই, তত্পৰি কেতিয়াবা লৰা-ছোৱালীৰ অসুখ-বিসুখ হলেই ডাক্তৰ মাতি আনি সিহঁতক চিকিৎসা কৰোৱা পথ্যাদি গোটেৱা ইত্যাদি কামে নিজৰ স্বাধীনতাক আৰু এফেৰি লোপ কৰিছিল।

ইয়াৰ পিছত যেতিয়া এজনী এজনাকৈ ছোৱালীবিলাকক বিয়া দিবলৈ হৈছিল, তেতিয়া সিহঁতলৈ দৰা বিচাৰোঁতে, দৰাৰ ভৰিত ধৰোঁতে, হাতৰ এমোট ছাল ছিগাৰ উপৰিও, বিয়াৰ খৰচ গোটাওঁতে, জোঁৱাইব সেৱা শুশ্ৰূষা কৰোঁতে, জীৱটোৰ তৰণি নোহোৱা হৈছিল। লৰা বিলাকক পঢ়াওঁতে, শুনাওঁতে, পিন্ধাওঁতে খুৱাওঁতে নিজৰ মানৰ কম লটি-ঘটি হোৱা নাছিল।

এই দৰে ডেৰকুৰি বছৰ চাকৰিত জীৱনটো কটাই, বৃদ্ধ বয়সত চাকৰিৰপৰা অৱসৰ লই পেঞ্চন ললোঁ। যিদিনাখন পেঞ্চন ললোঁ সেই দিনাখনো ভাবিছিলোঁ—এইবেলি স্বাধীন হলেঁ। এতিয়া আৰু মোক কোনে কি কৰ। মই যিহকে ইচ্ছা তাকে কৰিব পাৰিম। ‘আইৰ ঘৰলৈ যাম দুয়ো হাতে খাম’; কিন্তু হৰি হৰি! ইয়াতো বিধাতাই মোৰ পিছ নেবিলে। মই নিজ ইচ্ছামতে অলৈ-তলৈ যাব খুজিলেই হয় গৃহিণীয়ে, নহয় পুত্ৰে, নহয় নাতি লৰা-ছোৱালীয়ে বাধা-বিধিনি ওপজায়।

নিঃকিনৰ এটা কিতাপ লিখা ৰোগো আছে। এই ৰোগে দুই চাৰিখন কিতাপ লিখাই ছপোৱাই উলিয়াইছিল। কিন্তু কিতাপ ছপা হ'লত কেৱে কেৱে সেই পুথি-কিনিয়েই হওক বা এনেয়ে খুজিয়েই হওক পঢ়ি, ভাবৰ ওপৰত, ভাষাৰ ওপৰত এনেহে দোষ ধৰিছিল যে এই নিঃকিনে “শ্ৰীৰাম শ্ৰীবিষ্ণু” স্মৰণ কৰিবলগীয়া হৈছিল। কোনো ব্যক্তি বিশেষলৈ বা সমাজ বিশেষলৈ লক্ষ্য নৰখাকৈও, সাহিত্যৰ মো চেপি উলিয়াবৰ ইচ্ছাত অজানতে যদি কোনোবা জাতি বা সমাজৰ ওপৰত মোৰ লিখাত অলপ আচ পৰিছিল তেতিয়া সেই সমাজৰ

গব্য-ভব্য দুই এজনে হুমিয়াইছিলো। ব্যক্তি বিশেষৰ গাত অজানতে হেঁচা পৰিলেতো “আদালতৰ আশ্রয় লম” বুলি ভয় দেখুৱাওতা আছিলেই। “স্বৰাজ” বিষয়তো একোকে লিখিব নোৱাৰিছিলোয়েই; কিয়নো লিখিলেই আমাৰ চকটো কাতি হবৰ ভয়। তাতে “স্বৰাজ স্বৰাজ” কবি চিঞৰ-বাখৰ কবাসকলক, আৰু দোকানৰ আগত পিকেটিং কবাসকলক সম্ৰাটৰ আলহী-খানাত জাকে জাকে ভৰোৱা বা স্কুমুওয়া দেখি “মাহৰ মাৰ দেখি তিলে বেত মেলাব” দৰে এই নিঃকিনে সেইবিলাক বিষয় লিখিব নোৱাৰিছিলো।

এইবিলাকৰ উপৰিও এই বেলি উত্তৰ লক্ষীমপুৰত বগা সাহিত্য-সভাত নিজে নিজে দান-মান নিবিচৰা দুজন আজন্মকাল সাহিত্য-সেৱী বৃদ্ধৰ যি দুৰ্দশা হৈছিল সেইটো দেখি এই নিঃকিনে কাগজে কলমে সৈতে সম্পৰ্ক এৰি তাছ-পাশা-দৰা ইত্যাদি খেলিয়েই সময় অৰ্থাৎ জীৱনৰ বাকী ছোৱা কাল কটাওঁ বুলি ভাবিছিলো। পিছত এই নিঃকিন যি ঠাইত আছে তাত পাশা খেল নায়েই। দৰা খেলোৱাবো মুঠেই একেজনহে। তেওঁৰে সৈতেই এদিন ৬ ঘণ্টা একে লেঠাবিয়ে দৰা খেলোঁতে এই নিছলাৰ বহুমূৰ্ত্ত বোগটোৱে ভালকৈ হেঁচা মাৰি ধৰিছিল। সেই দেখি দৰা খেলটো ভালেমান দিনলৈকে এৰি দিছিলো। পিছত নিলাজ মনে নমনাত আকৌ এদিন খেলিবলৈ বহি শত্ৰুপক্ষক কোনো বকমে এটা “কিস্তি” দিছোঁ মাথোন এনেতে কি আপদ! লগুৱা লৰাটোৱে লৰি গৈ কলে :—“দেউতা আপোনাক আয়ে শীঘ্ৰে মাতিছে। নাতিনী ছোৱালীজনী চোতালত পিছল খাই পৰি মুচ-কচ গৈছে। মই হেনো কৈছিলো—“কাৰ নাতিনী! এই কিস্তি।” চাকৰটোৱে ঘৰলৈ উলটি আহি গৃহিণীক হেনো কৈছিল—“আই, আই! দেউতাই স্মৃতি পঠিয়াইছে—“কাৰ নাতিনী

এই কিস্তি।” চাকৰে এইদৰে আহি কোৱাত গৃহিণী খঙতে একো-নাই হৈ আছিল। পিছত যেতিয়া অপৰ পক্ষৰ হাতত “কিস্তি” খাই “মাঠ” হৈ ঘৰলৈ আহিলো গৃহিণীয়ে পোনেই জোৰে ধৰা দি ধৰি কলে—“নেদেখিছা! ইফালে ঘৰত নাতিনীজনী চোতালত পিছলি পৰি মুচ-কচ গল সিফালে তেৰাই খেলেহে খেলে।” অ’ হৰি! এই বুঢ়া বয়সত এখেল দৰা খেলিবলৈকো স্বাধীন হব নোৱাৰিলোঁ। দৰা খেলটোক সেই দিনাৰেপৰা সাতোটামান সেৱা কৰি আজি কিছুমান দিনৰপৰা জনাই-নজনাই তাহৰ কিবা বোলে সেই “ব্রিজ” খেলটোত ধৰিছিলো। মই আগলৈ উঠি অহা মোৰ নাতিৰ বয়সৰ লৰা ডাক্তৰ এজনেৰে সৈতে প্ৰায় থৈয়া হৈ বহোঁ। বৃদ্ধ বয়সত স্বৰ্ণ-শক্তি হ্ৰাসৰ কাৰণে মাজে সময়ে তাহ মৰাত অলপ ভুল হয়। ভুল হলেই মোৰ থৈয়া ডাক্তৰজনে চিঞৰ ধৰে—“আপনি আমায় বধ কৰলেন। খেলাটা মাটি কৰলেন। কিছুই জানেন না। আপনি চিৰ্ত্তনটা দিলেন না কেন?” ইত্যাদি ইত্যাদি। ডেকাজন অৱশ্যে বৰ সবল প্ৰাণৰ, খোলা মনৰ বৰ ভাল খেলোৱাৰ। ডাকৰ ওপৰতে একেবাৰে ধৰি লয়—কাৰ হাতত কি পাত আছে। খেলত বহিলে তেওঁ গোটেই সংসাৰকে পাহৰে আৰু সেই সময়ত তেওঁ Respector of no person হৈ তেওঁৰ বৃদ্ধ বয়সৰ থৈয়াৰ একেবাৰে ভুলকো সহিব নোৱাৰে। এই নিঃকিনৰতো খঙ মুঠেই বৰং পেটে পেটে ডেকাৰ আত্যন্তিকতাত হাঁহি উঠে। বৃদ্ধই পাওঁ আনন্দ। কিন্তু এদিন দৈবাৎ এই ডাক্তৰজনে এই নিঃকিনক কৰা ব্যৱহাৰৰ কথা ঘৰৰ বুঢ়ী-ঘৈণী আৰু লৰাইতে কেনেকৈ শুনিলে। বোধ কৰোঁ কোনোবা টেটোনে লগাই দিলে। ফলত এদিন খেলিবলৈ ওলাই যাব ধৰোঁতেই ঘৈণী

জনাই গজল দি কলে—“নাতি বয়সৰ লৰাৰ লগত খেলি গালি খাবলৈ লাজো নালাগেনে ?” লবাই কলে—“দেউতা! তইনো সৰু লৰাৰ লগত খেলা উচিত নে? নাযাবি আৰু তাছ খেলিবলৈ।” হৰি! হৰি! এখেল তাছ খেলিবলৈকো স্বাধীন নহলো !! ইতি

শ্ৰীভোলাই শৰ্ম্মা

ভাব-প্ৰবণতা

বাৰ্দ্ধক্যৰ ফালে খোজ লোৱাৰ লগে লগে আজি কালি মই ভোলাই শৰ্ম্মাই “যোগ বাণিত্ত”—নামৰ শাস্ত্ৰখন পঢ়ি পাইছো। “সৰ্বং খন্দিৎ ব্ৰহ্ম।” অৰ্থাৎ গছ-গছনি, তৃণ-তক-লতা, নৈ-পৰ্বত, জীৱ-জন্তু, গৰু-মানুহ, গাধ ঘোৰা, হাতী-ম'হ, ম'হ-দাঁহ, মাছ-মগৰ, বাঘ-সিংহ, সাপ-বেঙ, নেউল ইত্যাদি নেই এক ব্ৰহ্মহে অথবা ব্ৰহ্মৰ আংশিক বিকাশহে। ভোলাই শৰ্ম্মাই আজি-কালি বেদান্তৰ এই “এক ব্ৰহ্ম”ৰ ভাবটো দৈ প্ৰায় সততে তন্ময় হৈ থাকে।

গল বেলি পূজাৰ আগেয়ে আমাৰ এই ঠাইত (অৰণ্ড নিনাও ঠাইত) এটা কমিটী বহি আলোচনা কৰিছিল যে এই বেলি পূজাত হয় বিহু-নাচ, নাইবা ওজা-পালি গোৱা, নাইবা আন একো নহলে নিবামুহীয়া বিধৰ অসমীয়া থিয়েটাৰ অৰ্থাৎ মতা মানুহেই মুনিহ তিবোতা উভয়ৰে ভাও লৈ থিয়েটাৰ কৰিব। সেই মেলত এজন মদৰ মহলদাৰ, এজন ভাঙৰ মহলদাৰ, আৰু এজন কানিব মহলদাৰো আছিল। আনসকলৰ প্ৰস্তাবৰ প্ৰতিবাদ কৰি ছেৰাপ বা (শ্ৰীবিষ্ণু) মদৰ মহলদাৰ জনে উঠি কলে যে—“বঙ্গদেশৰপৰা বিশেষকৈ কলিকতাৰ পৰা বাইজী বা খেম্টাৱালীৰ দল নানিলে পূজাত ভাল আমোদ-প্ৰমোদ হ'ব নোৱাৰে।” তেওঁৰ কথাত ইবিলাকে প্ৰতিবাদ কৰি কলে—“মহলদাৰ বাবু! বাই বা ভিনিহি, বা খেম্টাৱালী আহিলে তোমাৰ মালৰ কাটটি হ'ব; কিন্তু এই ঠাইৰ ডেকা লৰাবিলাক যে বলিয়া হ'ব! সেইদেখি আমি আন এটাইবিলাকেই, বাই বা

খেম্টাৱালী অনাৰ বিক্ৰে।” এই তৰ্ক হোৱাত ছেগ বুজি ভাওৰ মহলদাবে প্ৰস্তাব কৰিলে যে এজোৰা যাত্ৰাৰ দলহে অনাৰ লাগে ইবিলাকে কলে—“যাত্ৰাৰ দল অনালে অৱশ্য তোমাৰ মাল এফেৰা বিক্ৰী হব; কিয়নো যাত্ৰাৰ দলৰ প্ৰায় মানুহেই নিশা খাটিব লাগে দেখি গন্ধিকা সেৱন কৰে, কিন্তু যাত্ৰাৰ দলত খৰচ বেছি, বিশেষকৈ ৰেলত অনা-নিয়া খৰচটোৱেই ৰব বেছিকৈ পৰে।” এনেতে কানিৰ দোকানৰ মহলদাবে কলে—“কেলেই নিজৰ দেশৰ আমোদ প্ৰমোদ থকাত বিদেশী মানুহৰ দল অনাৰ লাগিছে! মিৰি-বিহু অনাওক, নগা-নাচ অনাওক, ভাওনা অনাওক, অসমৰ ধন অসমতেই থাকিব আৰু আমাৰ জাতীয়তাও অৰ্থাৎ অসমীয়াৰ অসমীয়াত্বও অটুট থাকিব।” ইবিলাকে কলে—“কানোয়া নগা মিৰি আনি নচুউৱা আজি-কালি শোভা নাপায়। সেইসকলৰ অনেকেই কানি খায়। সেইসকলক অনালে কানিৰ প্ৰচলনটোহে বঢ়োৱা হব। কানিৰ প্ৰচলন বঢ়ালে দেশদ্রোহিতা কৰা হব। আমাৰ অসমীয়া থিয়েটাৰহে পাতিব লাগে।” এইবিলাক প্ৰস্তাৱ লৈ মহা হলস্থল লাগিল। এনেতে ছেগাপ মহলদাবজনে কলে—“মই খেম্টাৱালীহে অনাম। লাগে যদি খেম্টাৱালীৰ সমস্ত খৰচ ময়েই দিম।” মদৰ মহলদাবৰ এই কথাত প্ৰায় সকলোৱে একবাক্যে কলে—“বাক তেন্তে আমাৰ পচা বৰঙণিও নিদিওঁ খেম্টাৱালীৰ নাচ চাবলৈকো নাই।” মদৰ মহলদাবজনে কলে—“মই এতিয়াই হাতযুৰি আপোনালোক এটাইকে নিমন্ত্ৰণ জনাই ধলো। নাচ-গান চাবলৈ অনুগ্ৰহ কৰি আহে যেন। নিতান্তই যদি নাহে, তেন্তে নাহিবই, মই কি কৰিম। নটীৰ নাচ গান শুনিবলৈ ঢেৰ মানুহ পোৱা যাব।”

যথা সময়ত মহামায়া দুৰ্গা দেৱীৰ পূজা আৰম্ভ হল। সপ্তমীৰ

দিনাই কলিকতাৰপৰা দুজনী খেম্টাৱালী ৪ জন বাজনাদাৰ, দুজনী চাকৰাণীৰে সৈতে এই ঠাই পালেহি। সেই নিশাই সিবিলাকে খাই বৈ নিশা ১১টা মান বজাৰপৰা নিশা ছটামান বজালৈকে অলপ গালে নাচিলে।

আজি অষ্টমী পূজাৰ ৰাতি। গানৰ মজলিছ ভৰপূৰ। বিৰ দি সন্ধি পাব নোৱাৰা হৈছে। মনক চম্ভালিব নোৱাৰি শুচি ৰোগগ্ৰস্ত মই বৃদ্ধ ভোলাই শৰ্ম্মাও গৈ হাজিৰ হলো। বুঢ়াক সকলোৱে এফেৰা খাটিব কৰে; কিয়নো বৰগছ নোহোৱা ঠাইত—এৰুণাপি ডুমুৰতে। সকলোৱে “আহক! আহক! বহক” বুলি কৈ বৃদ্ধক আদৰ কৰি নি সকলোৱে আগত বহুৱাই দিলে। ভোলাই শৰ্ম্মাই ইফালে সিফালে চাৰিউফালে চাই দেখে যে যি সকলে বাই বা খেম্টাৱালী অনাৰ বিক্ৰে আছিল সেইসকলেই দেখোন আজি আগবুৱা। চিক্ পৰ্দাৰ ভিতৰত গোটেইখন চহৰৰ ভদ্ৰ মহিলাসকলো উপস্থিত।

যথা সময়ত বাট চাওঁতে চাওঁতে আগেয়ে বাজানাৰ ৪ জন আহি বহি বাজানাবিলাকত অলপ অলপ টুং-টুং, টাং-টাং, কোঁ-কোঁ, ঠক্-ঠক্, শব্দ কৰিলে। ইয়াৰ অলপ পিছতে খেম্টাৱালী দুজনী জাক্-জমক্কে পিন্ধি উৰি ম’ৰাই চালি ধৰাদি, গজেন্দ্ৰগামিনী খোজেৰে আহি বৈঠকত বহা মাত্ৰকে চাৰিউফালৰপৰা স্নহৰি টকালি পৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰথমতে বহা মাত্ৰকে চাৰিউফালৰপৰা স্নহৰি টকালি পৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰথমতে এয়াউৰি নৃত্য হল। সকলোৱে “বাহ্ বা বাহ্ বা” কৰিলে। ইয়াৰ পিছতে টপ্পা, গজল খেম্টা ইত্যাদি গীত আৰম্ভ হল। উপস্থিত সমজুৱা সকলে বিধে বিধে গীত ‘ফৰমাইছ’ কৰিব ধৰিলে। ‘ফৰমাইছ’ মতে বেছাৰী দুজনীয়ে যিমান পাৰিলে গালে। বৈঠক জমি পৰিল। নিশাও ১১টা মান বাজিল। এনেতে বিৰক্ত হৈয়েই হওক, অথবা

মজলিছ আৰু গৰম কবিলৈকে হওক, এজনী খেমটাৱালীয়ে গালে—

“একলা প্ৰাণ কাৰে দিবৰে”

ইয়াৰকি মাৰি ডেকাসকলৰ ভিতৰৰ ছই এজনে কলে— “মোকে দিয়া, মোকে দিয়া, বিধুবদনি”। হাঁহি-খিকিন্দালি, স্মহৰি, ইত্যাদিৰ ঝাউৰি ববলৈ ধৰিলে। খেমটাৱালীৰ এই গীতটোৱে এই ভোলাই শৰ্মাৰ মনত এটা তুন্দুল ভাবৰ ধুমুহা সৃজন কৰাত ভোলাই শৰ্মাই বব নোৱাৰি একে জাপে বহাৰপৰা উঠি গৈ খেমটাৱালীৰ কাষত ঠিয় হৈ কলে—

“আইটি! বঢ়িয়া গাইছা। বৃন্দাবনৰ বাধে! আকৌ গোৱাঁ, মই প্ৰাণ ভৰি শুনে।। বৃদ্ধ ভোলাই শৰ্মাৰ এই আচৰণত গোটেই গানৰ সমজুৱা সকলে ‘Bravo Bravo’ বুলি চিঞৰিৰ ধৰিলে। ডেকা সকলে কবলৈ ধৰিলে— “ধন্য বুঢ়া! বুঢ়াৰ বস জমি পৰিছে। বুঢ়াই আমাৰ ডেকাসকলকো চেব পেলালে।

ভোলাই শৰ্মাৰ এই কাণ্ড কাৰখানা দেখি চিক পৰ্দাৰ আবত বহি থকা ভোলাই শৰ্মাৰ বুঢ়ীয়ে খঙত একো-নাই হৈ আন কেইজনীমান মাইকী মানুহ লগত লৈ সাউংকৈ ওলাই আহি ঘোৱাৰ গাড়ীত উঠি ঘৰ পালেগৈ। হাই-উকমি অলপ থামিলত ভোলাই শৰ্মাই কলে— “মোৰ বৃন্দাবন বাসিনী বাধে! সঁচা গাইছা। মোৰ এখুদ প্ৰাণনো কিমানক দিম ঐ। তিবাতাই বোলে “মোকে দিয়া।” কতাই বোলে— “দেউতা! মইহে তোৰ আপোন”। পুত্ৰই বোলে— “তোৰ প্ৰাণটো মোৰহে”। নাতিটোৱে খুন্দুক-খানাককৈ কয়— ককা তই মোকহে ভাল পাৰি দেই”। দেশখনে কয়— “মোৰ কাৰণে তুমি প্ৰাণ দিব লাগে।” বজাবৰে কয় ‘সাৱধান। দেশৰ ফলীয়া হৈ আমাৰ বিৰুদ্ধ

নহবি।’ হে স্বৰীকেশ! কোৱাটো প্ৰভু! মোৰ এই অকণমানি ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণটো কিমানকনো বিলাম।”

এই কেইবাৰ গল্প কবিতা বকি এই ভোলাই শৰ্মাৰ মনলৈ আমাৰ প্ৰভু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে বচা বৰ-গীত এটা আহিল। মনত পৰি তালে-মানে স্মৰে গহীন গম্ভীৰ হৈ গালো— “পাৱে পৰি হৰি, কৰোঁহো কাতৰি, প্ৰাণ বাখৰি মোৰে।” বুঢ়াই যেতিয়া ভাৱৰ আবেগত এইদৰে গালো তেতিয়া সকলো নিমাত হল। গোটেইখন সভা-খলি কাঁহ পৰি জীণ ঘোৱাবদৰে হল। ভোলাই শৰ্মাই এই হেগতে পুলুকা মাৰি ঘৰ পালেহি। ঘৰতহে যিখন কাণ্ড হৈছিল সি এক মহাভাৰত। বৈণীয়ে খঙতে একোনাই হৈ কলে— “বুঢ়া কালত গোটেইখন সংসাৰকে ইহুৱাবলৈ গৈছিল নেদেখিছা! ৰাজ নালাগিল নে? সমৰথ বেটা বোৱাৰী নাতি-নতিনীক দেখুৱাই নটীৰ লগত নাচিবলৈ?” মই কলোঁ বিধুমুখি! খং নকৰিবা। মোক ভাবে ঝাউৰি দি ধৰাত তত নাপাই নাচনো জনীকে “বাধা” যেন দেখিছিলো।” গৃহিণী “এৰা কলিকতীয়া বেগা হল বাধা। এনে-কুৱা বাধাৰ লগত বুঢ়াৰ নাচ! মোৰ মৰণ নহল কলেই? মোৰ নাকটো কেনেকৈ আনৰ আগত উলিয়াম।” মই— “আগেয়ে যেনেকৈ উলিয়াইছিলো এতিয়াও তেনেকৈয়ে উলিয়াবা। নটীও মানুহ ঈশ্বৰৰ হে অংশ।” গৃহিণী— “অঃ কি কয় এই বুঢ়াটোৱে। তেনেহলে নটীয়েই তোমাৰ শিক্ষয়িত্ৰী হওক।” মই— “হানি একো নাই। দস্তাৱয়ে যদি কুকুৰ মেকুৰীকে আদি কৰি গুৰু কৰিব পাৰে, আৰু আমাৰ প্ৰভু শঙ্কৰদেৱৰ মতেও গৰ্দ্ভ অৰ্থাৎ গাধাকো প্ৰণাম কৰিব পৰা যায়, তেন্তে মই ভোলাই শৰ্মায়ো শিক্ষাৰ্থে নট-নটী ইত্যাদিকো গুৰু কৰিব নোৱাৰিম কলেই। ‘যোগ বাশিষ্ঠ’ মতে এই গোটেইখন

সংসাবেই ব্রহ্ম । সেইদেখি নটীও ব্রহ্ম বা ব্রহ্মময়ী ।” মোর এই
 ব্যাখ্যাত আমার গৃহিণীর এফেৰি হাঁহি উঠাতহে ভোলাই শর্মা
 আজিলৈ ইমানতে ব্রহ্ম পাবিলো ।

সংসাবেই ব্রহ্ম

ভোলাই শর্মা

সংসাবেই ব্রহ্ম

সংসাবেই ব্রহ্ম
 ভোলাই শর্মা
 ১৯৩৩